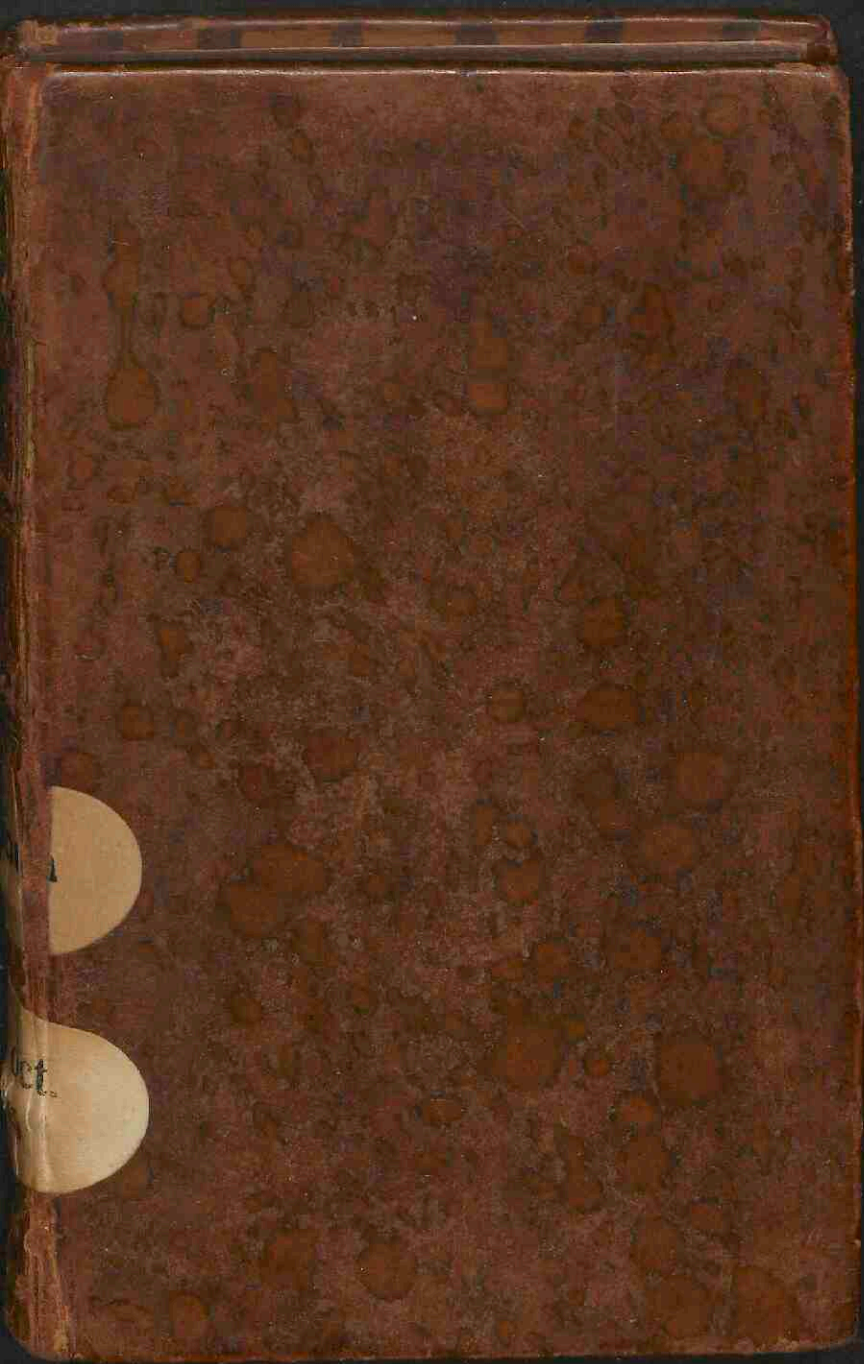

**Cathechismus, oft christelicke onderrichtinghe, ghelijck die in
kercken ende scholen der Cheur vorstelicken Paltz,
ghedreven oft gheleert wort**

<https://hdl.handle.net/1874/237668>

Heidelbergſche Catechiſmus / met een voorreden van den
Paltzgrabe Frederick 1563. 8. band. De eerſte zeer
raare uitgave. ^W (Wernicke, 3)

Petrus Wernicke

E. oct.
1385

Theologi.
Oct. n° 1385

Rariora

Biblioth. Acad. Phanotraj.

d.

P. a. Grothe

Dese vertaling van den Heidell.
Catechismus is niet van Petrus
Dathannus en moet wel onder
Scheiden worden van de versta-
ling, die in de Nederl. Herv.
Kerk gebruikt is. De in de
Nederl. Herv. Kerk gebruikte
is van Petrus Dathannus en
vervaardigd naar de derde
Hoogduitsche uitgaaf van
1563; dese vertaling daer-
entegen, die te Eronbden gedrukt
is, is vervaardigd naar de
Freede Hoogduitsche uitgaaf.
Gelyk bekend is, heeft de Long
dese vertaling laten overdruck-
ken achter zyn "Kort Historisch
Verhaal", bl. 145-188. Wat

dit

11) N^o. Dit Exemplaar heeft
behoort tot de Boekery van
den Hr. H. A. Merumeus,
J. V. D. de Groninger, verkocht
in Oct. 1783. in Catal. bl.
5 [noeren is 8.] N°. 52.

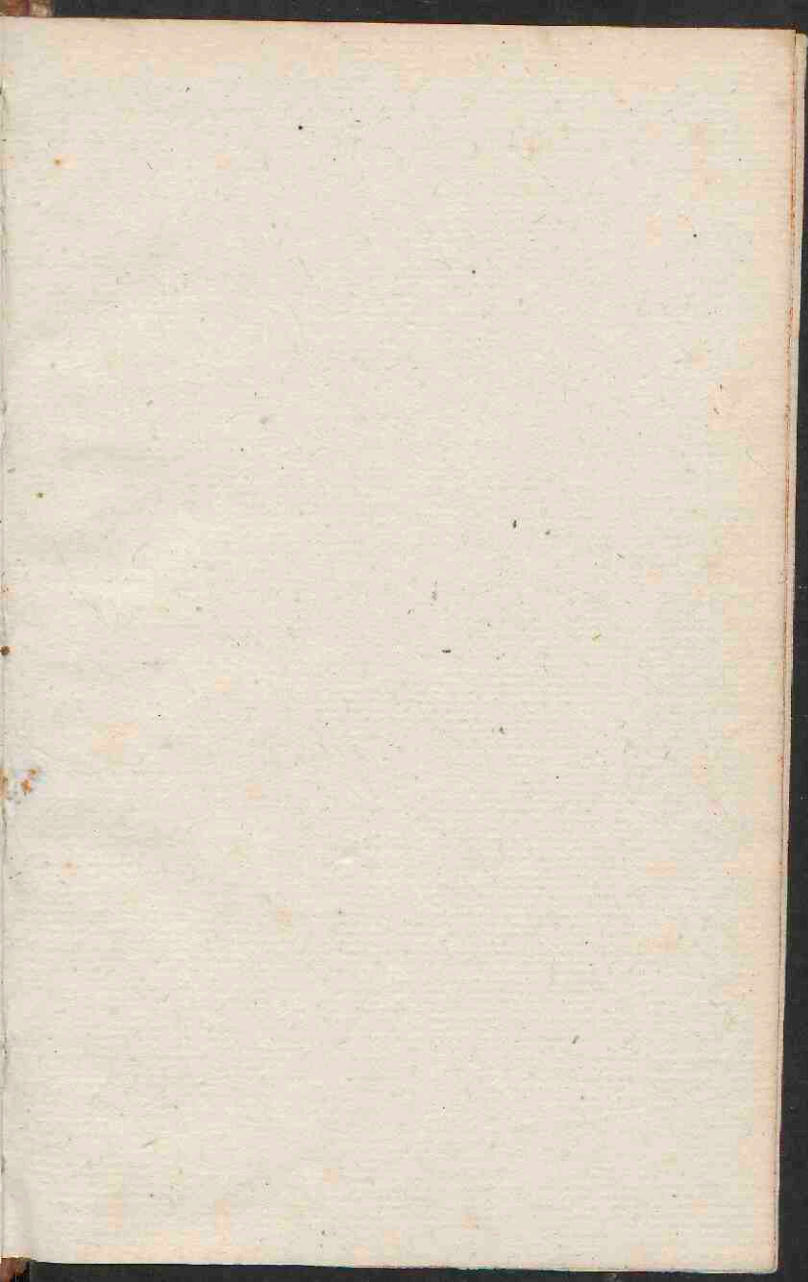
15.

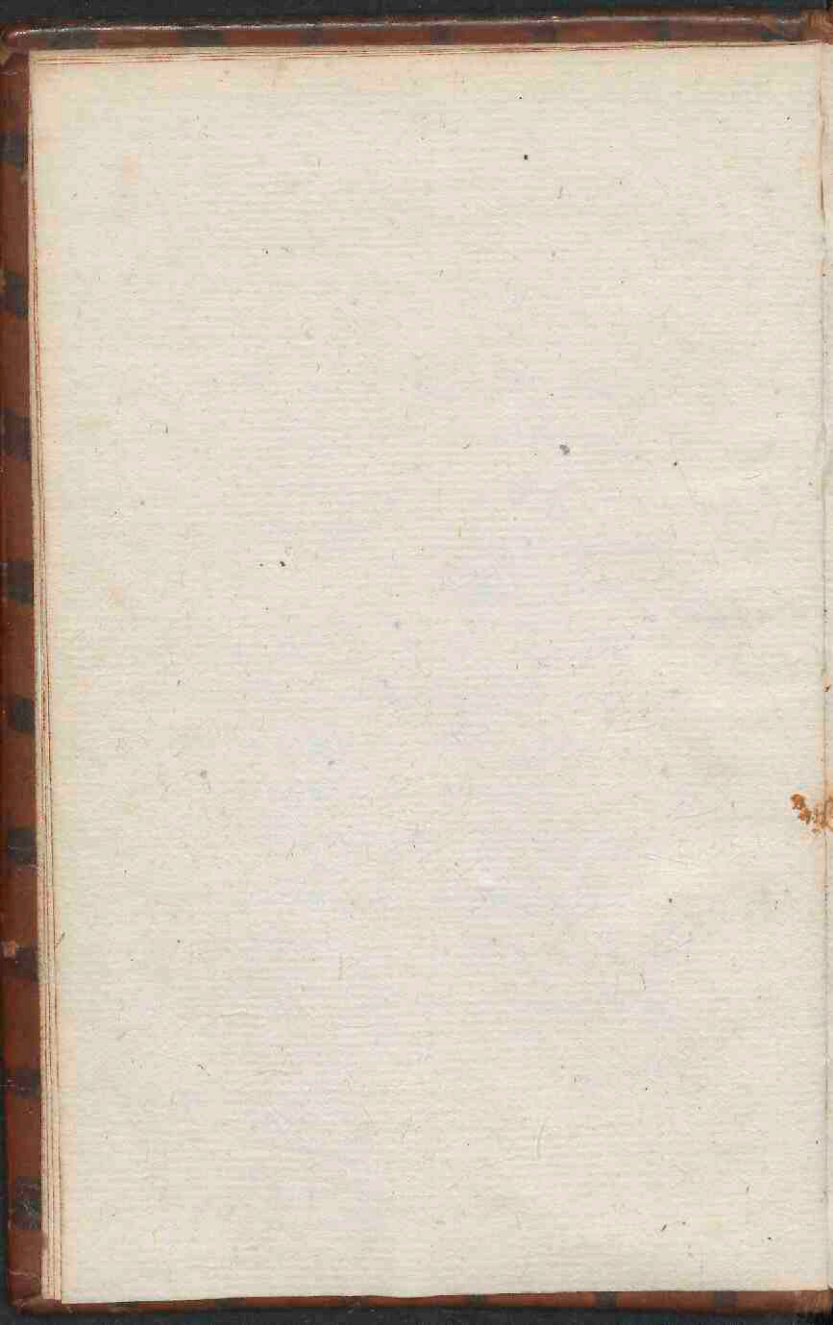
Exemplaar betreft, het heeft
het laattit toebehoord aan
den Heer J. Meulman te
Amsterdam, en is op de
verkoopning van diens Bi-
bliothek in November
1869 aangekocht voor de
Academische Bibliothek
te Utrecht.

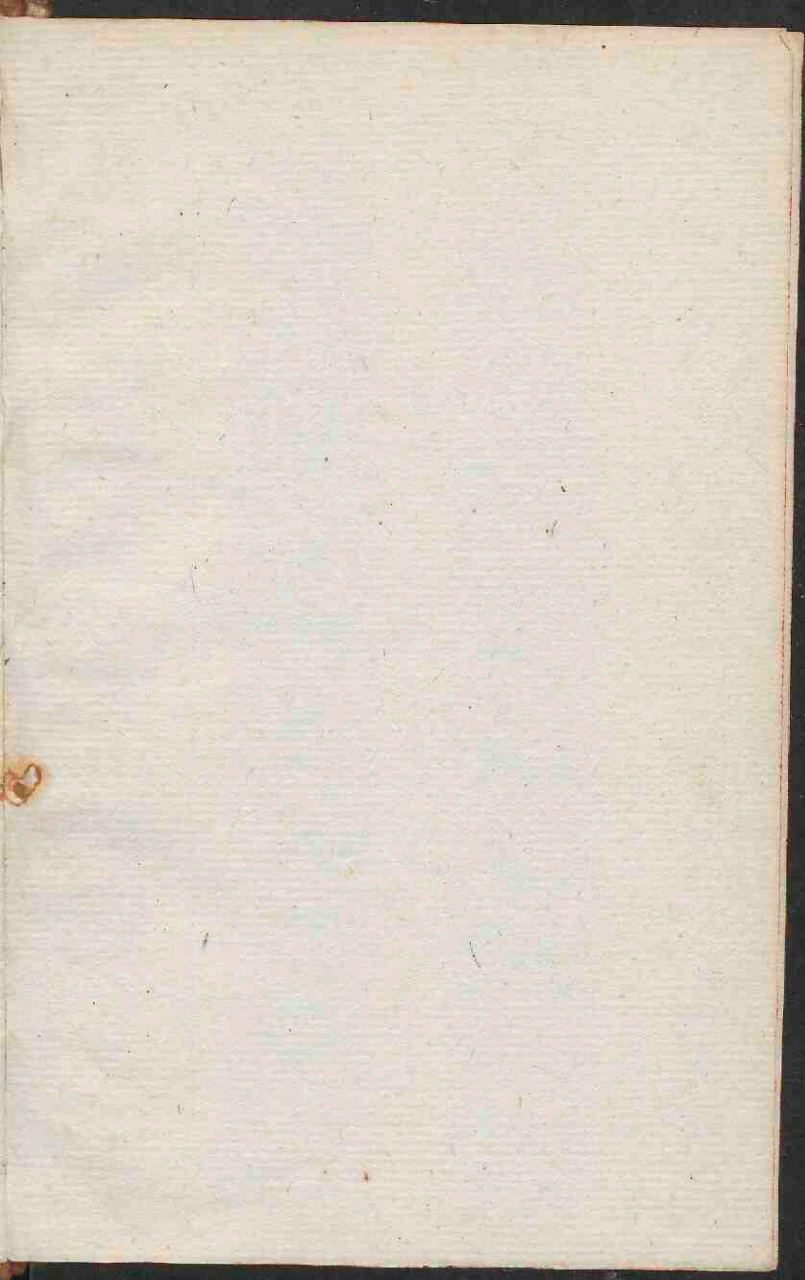
Over dit Exemplaar,
gelyk over dese vertaling
van den Heidell. Catechis-
mus, wordt uitvoerig ge-
handeld door J. J. Doedes,
De Heidell. Catechismus
in zyne eerste levensjaren,
(Utrecht, 1867,) bl. 78-89.

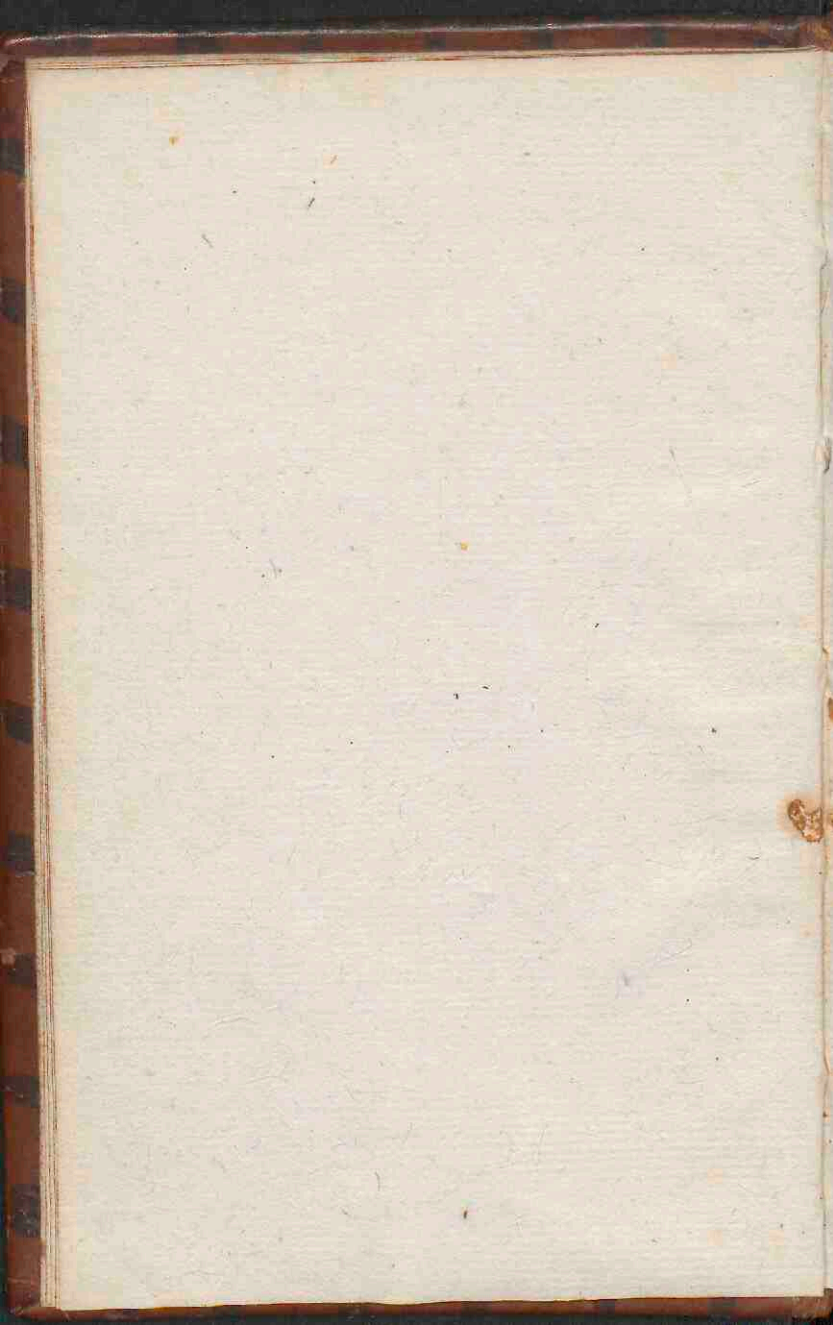
J. J. Doedes,

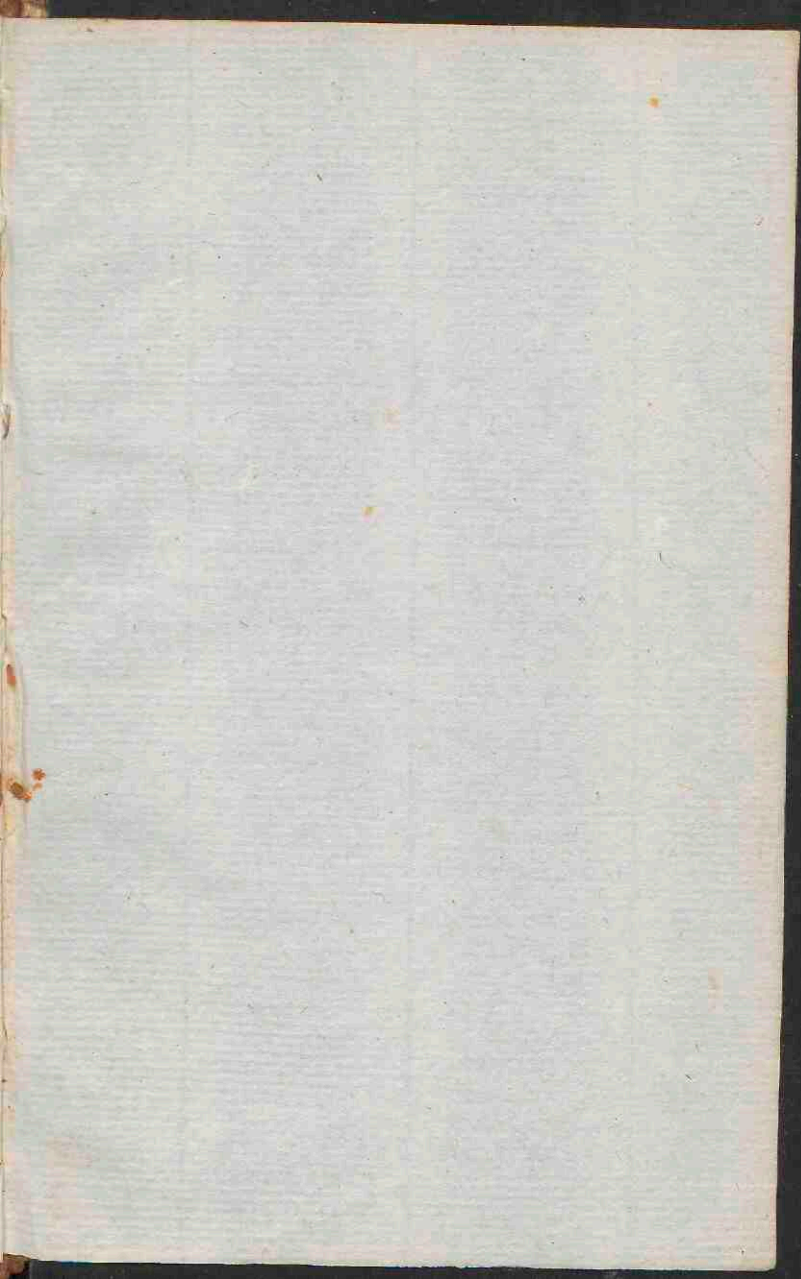
[Faint, illegible handwriting, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

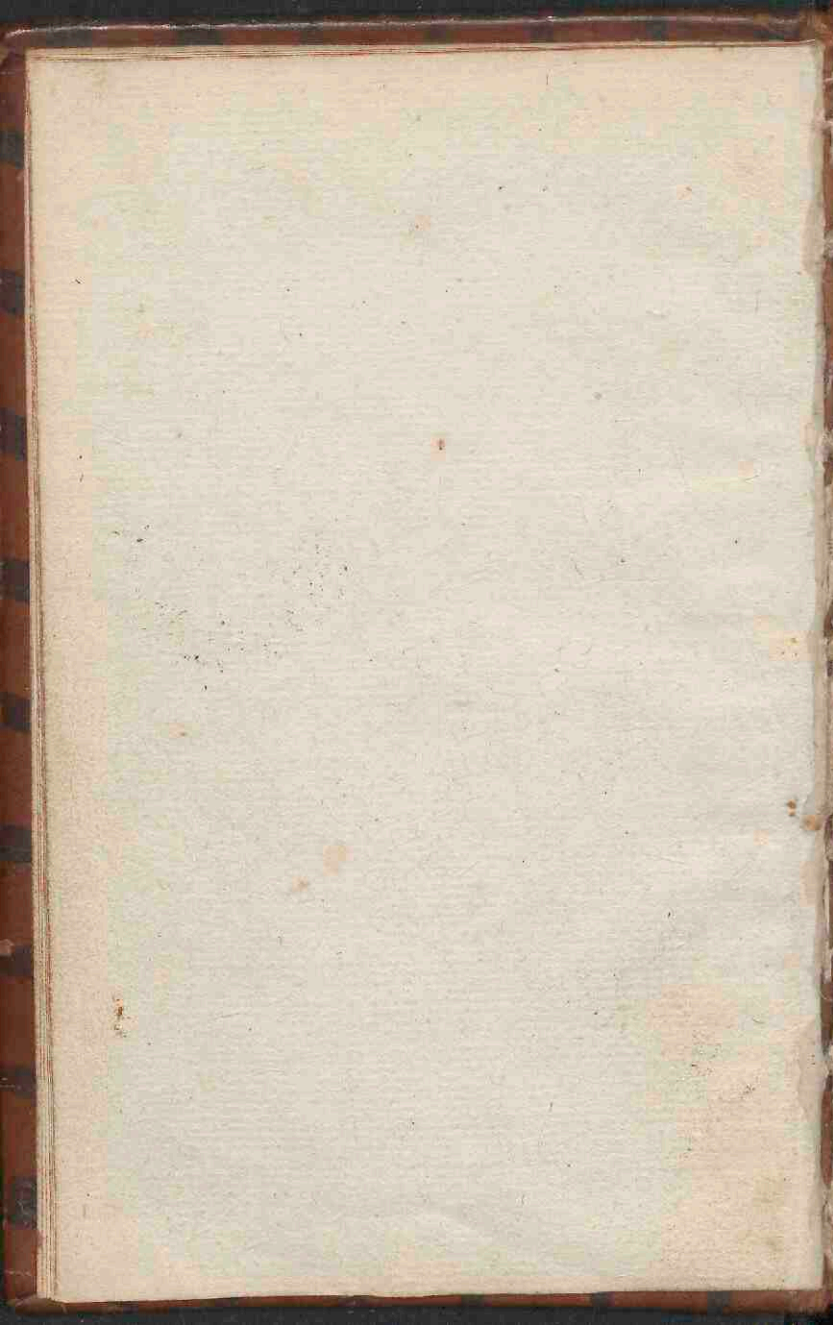

150
Cathechismus, oft

**Christelicke Onderrichtinghe, ghe-
lyck die in Kercken ende Scho-
len der Cheur Vorstelicken
Paltz / ghedreuen
oft gheleert
wort.**

**Wt de Hoochduytsche sprake, in Neders-
duytsch gerroutwelich ouerzefet.**

Handwritten signature or mark.

**Ghedrukt, Anno 1563. het eigenste juer
als dese Catechismus allerceest is uitgegeuen.**

[Faint handwritten text or initials, possibly in red ink, located in the lower-left quadrant of the page.]

[Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.]

[Large block of extremely faint, illegible text covering the right and bottom portions of the page, likely bleed-through from the reverse side.]

Y FRE-

derich, van

Godes Ghenaden,
Paltz Graue by den
Rhyne, des heylighen

Roomschen Keycks Erztruchses ende
Cheur Vorst, Hertoch in Baweren. ꝛc.
Ontbieden allen ende eenen negelicken
onsen Superintendenen / Pastoren, Pre
dicanten, Kercken en Schooldienaren
onses Cheur-Vorstendoms der Paltz
graeffschop by den Rhyne, onse ghenade
ende groete. Ende doen v hier mede
weten:

Derwyle wy ons wt vermaninge des
Godlicken Woordts, doek natuerlicker
plicht ende vrientschap, schuldich bekens
nen, ende eyndelick voorgenomen hebs
ben, onsen van God beuolen Ampten /
beroepinge, ende regieringe / niet alleen
tot vzedelicken rustigen wesen, doek tot
onderhoudinghe des tuchtigen / oprechs
ten / vromen / ende deughtsamen wans
bels ende leuens onser Onderdanen te

richten ende aen te stellen. Maer oock
ende bysonder disselue tot rechtichapes
ne erkentnisse en vreesse des Almachtis
ghen, en synes salichmakenden woorts,
als dat eenighe fundament aller deugh
den ende gehoorsaemheys, hoe langer
hoe meer aen te wysen, ende te bringen.
Doek also haer tot eewige ende ydillie
ke weluact / met alle neerstichyt, van
gronde onses herten gheerne voordelie
zyn, ende so veel ons meughelick is, daer
by onderhouden helpen willen.

Ende oock voort inden aenuanc in
intredinghe onser regeringe bewinden:
Hoe wel van onsen lieuen Vaderen en
Voornaderen / Paltzgraue, Cheur Vor
sten, &c. loflicker saligher ghedachtenisse,
menigherleye Christelicke ende nuttelie
ke Oudeningen ende voorberendingen
sulcker eeren Godes, ende onderhoudin
ghe Vorghertlicker tucht ende Policie,
opghericht, ende voorghenomen zyn.

Dat nochtan denseluen niet met sulc
ken ernste, gelyck het wel behoorde, ouer
al na ghesomen, oft onderhouden, veel
weyniger de verhoeyte ende begheerde
vruchte

vruchte daer wt gevolget/ende gespen. Fol. 3.
ret is ghe worden. Dwelcke ons dan ver
oorsaket, niet alleen deselue wederom te
vernieuwē: maer oock, daer het de noos
dicheyt wt eyschet, in verbeteringhe te
richten, te verklaren, ende wyder voorz
sichticheyt te doen. Also wy oock daer in
niet den minsten feyl beuonden hebben,
dat de bloeyende Jeughet, oueral, bey
de in Scholen en Kerckē onses Cheurs
Vorstendoms, in Christelicker Leere
seer onachtsaem, ende ten deele gantz
niet, eensdeels oock ongelyck, ende tot
gheenē bestandighen, ghewissen, ende
eendrachtigen Catechisimum: maer na
eenes yeghelicken voornemen en goedts
duncken aenghehouden ende onderwes
sen worden.

Daer wt dan neuen anderē menichs
uuldigen grooten ongeschicktheden, wt
volghet, dat sy menichmael, sonder Go
des vreesse en erkentenisse synes woorts
opgewassen zynde, gheene eendrachtige
onderwysinge gehadt heeft: oft anders
met wydtloopenden onnoodighen vrae
ghen, oock somwylen met contrarie sijn
dende

Dende oneenighe leere beswaert is ghes
worden.

So dan nu / beyde Christelicke ende
wereltlicke Ampten, Regimenten, ende
Huyshoudinghen, anders niet bestan
dichlicken onderhouden worden, oock
Euchte ende Erbaerheyt, ende alle an
dere goede deughden by den Onderda
nen toenemen, ende opwassen meugen,
Dan daer de Jeughet voort inden aens
uancf, ende voor allen dinghen / tot reys
ner, oock ghelyckformiger of eendracht
tiger Leere des heyligen Euangely / en
rechtshapene erkentnisse Gods aens
ghehouden, ende daerin stedes gheoef
sent wort:

So hebbē wy voor een hooge noots
krust gheacht / oock hierin, als dat voor
naemste stuc onses Regimēts, behoors
licken insien te doen: de ongerechtigheyt
ende onghelyckheyt af te stellen, en noot
dighe verbeteringhe op te richten.

Ende daer na niet raede en toedoen
onser ganschen Theologischen facul
teyt alhier, oock aller Superintendens
ten, ende voornaemsten Kerckē Dienas
ten,

ten, eenen summarischen Onderrichtin Fol. 4
ge oft Catechismum onses Christelics
ken Religions, wt dat woordt Gods,
beyde in Duytsche ende Latynsche spra
ke veruaten, ende stellen laten. Daerme
de voortaeen, niet alleen de Jeughet in
Kercken ende Scholen/in sulcker Chri
stelicker Leere/godsalichlicken onderwe
sen/en daer toe eendrachtelickē aēgehou
den worde: Maer oock de Predicanten
ende Schoolmeesteren / selue een ghes
wisse ende bestandige forme ende mate
hebben meughen/hoe sy haer in onders
wysinghe der Jeughet, houden sullens
ende niet na haer eyghen behaghen/da
gelicks veranderingen voornemen/ oft
contrarie oneenige Leere in hen voert.

W hier mede/alle/ende eenen yeghes
lickē bysonder/ genadichlicken en ernsta
licken vermanēde/ende beuelende / ghy
willen aengheuanghen Catechismum
oft Onderrichtinghe/om der eere Gos
des/ende onser Onderdanē/oock uwer
zielen selfs nutticheyt ende besten wille/
danckbaerlick aennemen/oock denselue
na haren rechten verstandt/der Zeuges

In Scholen ende Kercken/ooch sus and
ders mede op den Predickstoel/den ghe
meynen man neerstich ende wel inbeels
den/daer na leerē/doen/ende leuen: In
onghetwyuelder hopeninghe ende toes
hoorsicht/wanneer de Jeughet voort in
den aenuāck/int woordt Gods also met
ernste wordt onderwesen en opghetos
ghen, dat de Almachighe ooch beterins
ghe des leuens / tydlieke ende ewighe
weluaert sal verleenē ende geschieden
laten. Dat willen wy ons, als bouen ver
haelt is, te geschieden/ tot v eyndelicken
voorsien.

Datum Heydelberch, op den Dinx
dach/ den negentiendē dach des maents
Januarij : na Christi onses lieuen
Heeren ende Salichmakers
Gheboorte/ int Jaer/
duysent/vyfhons/
deri, dry ende
sestich.

Cathes

Cathechismus.

Vraaghe.

Vat is v eenighe troost, in leuen ende steruen?

Antwoorde.

Dat ick met Uys ende ziele/beyde in leuen ende steruen^a / niet mijn^b / maer a Rom 14.
 mijns ghetrouwen Salichmakers Je- b 1. Corint. 6.
 su Christi eyghen ben c / die met synen c 1. Corint. 3.
 dierbaren bloede d / voor alle myne son d 1. Petri 1.
 den volkomelicken betaelt e / ende my e 1. Joan. 1.
 wt alle ghewelt des Duyuels verlost ende 2.
 heeft f / ende also bewaert g / dat sonder f 1. Joan 3.
 den wille mijns Vaders indē Hemel / g Joan. 6.
 gheen hayt van mynē hoofde kan val-
 len h / Ja oock my alles tot myner salic- b Math. 10.
 heyt dienē moet i. Daerom hy my oock Luce 21.
 door synen heplighen Gheest / des ewi- i Roman. 8.
 ghen leuens versekert h / en hem voort- h 2. Cor. 1.
 aen te leuen / van herten willich ende Ephe. 1.
 bereydt maect i. Rom 8.
 i Rom. 8.

Vraaghe.

Hoe veel stucken zijn v noodich te weten / op dat ghy in desen troost sa- lichlick leuen ende steruen meucht?

Antwoorde.

Drie stuckē a. Ten eerste / hoe groot a Luce 24.
 myne sonden ende ellendē zijn b. Ten b 1. Corint. 6.
 anderden / hoe ick van alle myne son- Tit. 2.
 den ende ellende verlost worde c. Ende b Joan. 6.
 c 1. Joan. 17.
 ende 15.

o Eph. 5.

Van des Menschen
ten berden / hoe ick God voor sulcke
verlossinghe sal danckbaer zyn o.

Dat eerste deel,

Van des Menschen
ellende.

Vraghe.

V Baer wt bekendt ghy dyn
ellende?

Antwoorde.

e Rom. 3.

Wet de Wet Gods e.

Vraghe.

Wat eyscht dan de Godlike Wet
van ons?

Antwoorde.

Dat leert ons Christus in eene summa/
Matth. int 22. Ghy sult lief hebbē
Godt dynen Heere / van gantscher her-
ten / van gantscher zielē / van gantschē
ghemoede / ende allen krachten. Dit is
dat voornemste ende dat grootste ge-
bot. Ende dat ander is den seluen ghes-
lyck: Ghy sult dynen naesten lief heb-
ben als v seluen. In dese twee ghebo-
den / hanght de gantsche Wet / ende de
Prophten.

Vraghe.

Kansu dat alles volkomelickē hou-
den?

Antwoorde.

Keen:

ellende.

Fol. 6.

Neen ^a: Wāt ich ben van natuerē ge-
nepget / God en mynē naestē te haten ^b.

^a Rom. 3.
^b 1. Ioan. 1.
^c Rom. 8.
Ephes. 1. 2.

Wraghe.

Heeft dan God den mensche also
boos ende verkeert gheschapyen?

Antwoorde.

Neen ^a: maer God heeft den men-
sche goet / ende na zyn euenbeelt ghe-
schapyen ^b / dat is / in warachtige gerecht-
ticheyt ende heylicheyt / op dat hy God
synen Schepper recht soude erkennē /
ende van herten lief hebbē / en in ewi-
ge salicheyt met hem leuen / om hem te
louen ende te prysen ^c.

^a Genesis 1.
^b Genesis 1.

^c 2. Cor. 3.
Coloss. 3.
Ephes. 4.

Wraghe.

Waer wt koemt dan sulcke verdor-
uen aert des menschen?

Antwoorde.

Wt den val ende onghehoorsaem-
heyt onser eersten Ouderen / Adams
en Euen int Paradijs ^b / daer onse Ra-
tuere also vergift ofte verdouen is ge-
worden / dat wy alle in sonden ontfan-
ghen ende ghebornen worden ^c.

^b Genesis 3.
Rom. 5.

^c psalm. 51.

Wraghe.

Zijn wy dan also seer verdouē / dat
wy gantsch ende gheheel onbequaem
zijn tot eenigen goeden / ende geneycht
tot allen boosen?

Antwoorde.

Ja: ^a Ten zy dan / dat wy door den
Gheest Gods wedergeboren worden ^b.

^a Ioan. 3.
Job 14. ch. 15.
Esai. 53.
^b Ioan. 3.

Wa.

Van des Menschen Wraghe.

Doet dan God den menschen niet
onrecht/dat hy in synre Wet van hem
epschet/dat hy niet doen en kan?

Antwoorde.

a Ephe. 4.

Neen: Want God heeft den mens-
sche also gheschapen/ dat hy het konde
doen: maer de mensche heeft hem ende
alle synre Nacomelingen/wt aenstoken
oft ingheuen des Dupuels/door moet-
willighe onghheoorfaemhept / der sel-
uer gauen berooft.

Wraghe.

Wil God sulcken onghheoorfaem-
hept ende afual onghestraft laten he-
nen gaen?

Antwoorde.

b Rom. 5.
Heb. 9.

Gheenstins: maer hy toomet schies-
kelick / beyde ouer aenghebornen ende
wercklike sondē/ende wilse wt rechts-
ueerdigē oordeel tydtlick ende ewich
straffen/ghelyck hy ghesproken heeft
Veruloect sy een yeghenick, die niet
en blijft in allen dat ghene, dat ghe-
schreue staet in dat boeck des Wets.
Dat hy het doe.^a

a Dint. 27.
Galat. 3.

Wraghe.

Is dan God oock niet bermhertich?

Antwoorde.

b Exodi. 14.
c Exod. 20.
Psalm. 5.
2. Cor. 6.

God is wel bermhertich ^b / maer hy
is oock rechtueerdich ^c / daeromme ep-
schet

schet syne rechtueerdicheyt / dat de son-
de / welke tegen de alderhoogste Ma-
iesteyt Gods bedreuen is / oock met de
hoogste / dat is / de eewighe straffe / aen
lyf ende ziele ghestrast worde.

Dat anderde deel,

Van des menschen ver-
lossinghe.

Wraghe.

DE wyle wy dā na dat rechts
ueerdige oordeel Gods / tids-
like ende eewighe straffe ver-
dient hebben / hoe mogen wy dan dese
straffe ontgaen / ende wederom tot ge-
naden komen?

Antwoorde.

God wil dat syner rechtueerdicheyt
genoech geschie ^a / daerom moeten wy
der seluen / ofte door ons seluen / ofte
door eenen anderē / volkomen betalun-
ghe doen ^b.

^a Erod. 20.
ende 13

^b Rom. 8.

Wraghe.

Konnen wy dan door ons seluen
betalinghe doen?

Antwoorde.

Sheensins : maer wy maken oock
de schult noch daghelix grooter ^c.

^c Job 9 of 15
Matth. 23

Wraghe.

Kan

Van des menschen

Han wel erghens een bloote Creatuer voor ons betalen?

Antwoorde.

a Heb. 2.

b psalm. 138.

Gheene: Want ten eersten / en wil God aen geene andere Creatuer straffen / dat de mensche verdient heeft ^a. Ten anderē / so en han oock geen bloote Creatuer den last des eewigē toorns Gods teghen de sonde / verdragen / en de anderen daer van verlossen ^b.

Wraghe.

Wat moeten wy dan voor eenen Middelaer ende Verlosser soeken?

Antwoorde.

c 1. Cor. 15.

d Jere. 33.

e psalm. 53.

f 2. Cor. 5.

g Heb. 7.

h Esai. 7.

i Rom. 8.

k Jerem. 23.

Eenen sodanighen / die een ware ^c / en rechtueerdighe mensche ^d / en nochtans stercker dan alle Creatueren / dat is / te ghelyck warachtich God ^e.

Wraghe.

Waerom moet hy een warachtich ende rechtueerdich mensche zyn?

Antwoorde.

l Roman. 5.

m 1. Petri 3.

n Esai. 53.

Daerom dat de rechtueerdicheyt Gods wenscher ^f / dat de menschelike natuere / die ghesondicht heeft / voor de sonde betale: En nu eene / die selfst een Sondaer ware / niet en konde voor anderen betalen ^g.

Wraghe.

Waerom moet hy te ghelyck mede warachtich God zyn?

Antw

Antwoorde.

Op dat hy wt kracht syner Godheyt / den last des toorns Gods / aen synen Menscheyt verdraghent / ende ons die Rechtueerdicheyt ende dat Leuen verweruen / ende weder geue mochte.

a Esale 53
Actum. 2.
1. pee. 3.
b Joan. 3.
Actum. 20.
c Joan. 2.

Wraghe.

Maer wie is de selue Middelaer / die te ghelyck warachtich God / ende een warachtich rechtueerdich Mensch is?

Antwoorde.

Onse Heere Jesus Christus / die ons tot volkomen verlossinghe ende gerechticheyt gheschenckt is.

b matthes 2.
1. Tim. 1.
Luce 2.
c 1. Cor. 1.

Wraghe.

Waer door weet ghy dat?

Antwoorde.

Wat dat heylighe Euangelium / het welke God selue inden beghinne int Paradijs / heeft geopenbaert: daer na door de heylighe Eertzvaderen / ende Propheten laten verkondighen / ende door de offerhanden ende andere Ceremonien des Wets voor ghebeeldet; Maer ten laetsten door synen eengheliefden Sone veruult.

f Genesis 1.
a Genesis 12
ende 49
Roman. 8.
Hebr. 1.
Actum 3. en 10
b Joan. 5
Hebr. 10.
c Rom. 10.
Galat. 4.

Wraghe.

Worden van alle menschen wederom door Christum salich / ghelyck sy door Adam zijn verloren gheworden?

Ant

Van des Menschen

Antwoorde.

Neen: maer alleen de gene/die doot
waren ghelooue / hem worden inghes
lyft/en alle spne weldadē aennemen. ^d

Draghe.

Wat is de ware ghelooue?

Antwoorde.

Het en is niet alleen een ghewisse
bekentenisse / daer door ick dat alles
voor warachtich houde / wat ons God
in zijn woordt heeft geopēbaert: maer
oock een hertelick vertrouwen / twelcke
ke de heylige Gheest v/door dat Euang
gelium in my wercket v/dat niet alleen
anderen/maer oock my / vergeuinghe
der sonden/eewighe gerechtigheyt en
de salicheyt van God gheschencht is v/
wt louter ghenaden/allen om des ver
diensten Christi willen v.

Draghe.

Wat is dan eenē Christen noodich
te gheloouen?

Antwoorde.

Alles wat ons int Euāgelie beloest
wort v/twelcke ons de Artikelen onses
alghemeynen onghewijuelden Chris
telicken gheloofs/in eene summa lees
sen.

Draghe.

Hoe lydten die selue?

Antwoorde.

d Joān 7.
Esāe 53.
Psaln. 2.
Rom. 11.
Heb. 4. eff 10

e Heb. 11.
Jacobi 2.
f Rom. 5.
ende 10.
g 2. Cor. 4.
Ephē 2.
h Rom. 1.

a Heb. 2.
Rom. 1.
b Ephē. 2.
Rom. 3.

i Joān. 20
Mat. 28.

Ick ghelooue in God Vader, den
Almachtighen, Schepper des He-
mels, ende der Aerden.

Ende in Jesum Christum, synen
eenghebooren Sone onsen Heere,
Die ontfangen is van den heyligen
Geest, geboren wt Maria de Jonge
frouwe. Gheleden onder Poncio Pi-
lato, ghecruyst, ghestoruen, ende bes-
grauen, nederghedaelt ter Hellen,
aen den derden dach weder opghes-
staen van den dooden / opgheuaeren
ten Hemel, sittet tot der rechter hant
Godes des almachtighen Vaders.
Van daer hy komē sal, te richten de
leuendighen ende de dooden.

Ick gelooue in den heyligē Geest,
eene heylighe alghemeyne Christe-
like Kercke. De ghemeynschap der
Heylighen. Verghewinghe der sons-
den. Verrysenisse des vleeschs. Ende
de dat eewich leuen.

Wraghe.

Hoeworden dese Artikelen afghes-
eylt?

Antwoorde.

¶

In

Van God den Vader.

In drie deele. Dat eerste is van God den Vader/ende onse scheppinge. Dat anderde/van God den Zonne/ende onse verlossinghe. Dat derde / van God den Heplighen Sheest/ende onse heylighinghe.

Wraghe.

Deut. 6.

Wemyle daer alleē een eenich God/lick wesen is ^a;waerom noemt ghy dā drie/de Vader / Zoon / ende heplighe Sheest?

Antwoorde.

1 Esaiē 61
Psalm. 110
Matthē 7
ende 28
1. Joan. 5

Daerom dat hem God also in zyn woordt gheopenbaert heeft ^b/ dat dese drie onderscheydelicke Persoonen/die eenige warachtighe ewighe God zyn.

Van God den Vader.

Wraghe.

Wat gelooft ghy/als ghy segt: Ich ghelooue in God Vader/den Almach-tigen/Schepper des Hemels/ende der Aerden?

Antwoorde.

1 Genēsis 1
Psalm. 33
b psal. 104
Matth. 10.
Heb. 1.
Psalm. 115
c Joan. 1
Rom. 8.
Galat. 4.
Ephē. 1.

Dat die ewighe Vader onses Heerē Jesu Christi/dē Hemel en Aerde / met alles wat daer in is/wt niet geschapē ^a/ oock die selue noch door synen ewigē raedt en voorsienicheyt onderhoudt en regeert ^b;om synes Zoons Christi willen/mijn God en mijn Vader zp ^c / op welckē ick also vertrouwē / dat ick niet

en

En twiguele/hy sal my met alle noot-
drust des lijfs en der zielen versorgē d/ d Psalm. 55.
ooc alle quaet/dat hy my in desen iam- Matth. 6
merdal toe sendet/my ten goedē wen- Luce 12
den e; dewyle hy het doen kan / als een e Rom. 8.
Almachrich God f/ ende oock doen wil f Rom. 10
als een ghetrou Vader s. g Mat. 6. ch 7

Vraghe.

Wat verstaet ghy door de voorzie-
ninghe Gods?

Antwoorde.

De almachtighe en tegenwoordige
kracht Gods b/ door welke hy Hemel b actum 17
ende Kerde / met allen Creatueren/ge
lyck als met zijnder handt noch onder-
houdt i/ ende also regeert / dat loof en- i Heb. 1.
de gras/ reghen ende droochte/vrucht-
bare ende onvruchtbare Jarē/ eten en-
de drincken a/ gesontheit ende kranck- a Jeremie 5
heyt b/ rijkdom ende armoede c / ende actum 14.
alles/niet by gheualle/ maer van spne b Job 9
Waderlicke handt ons toekomen. c Psal. 22

Vraghe.

Wat nutticheit verkrijghen wy wt
de erkentnisse der Scheppinghen en-
de voorzieninghe Gods?

Antwoorde.

Dat wy in alle teghenspoet lijdesa-
mich d/ in weluaert danckbaer e / ende d Rom. 5.
op het toekomende in goeden toever- Jacob. 1.
sicht/ ofte vertrouwē tot onsen getrou- Job 1
wen God en Vader zijn sullē / dat ons e Went. 8
gheen 1. Thess. 5

Van God den Sone.

1 Rom. 8.

g Job 1
Actum 17
Prouer. 21.

gheen Creatuer van syne liefde schein en sal / nademael alle Creatueren also in zijnder handt zijn / dat sy haer sonder synen wille oock niet reppen noch buyghen en konnen s.

Van God den Sone.

Waghe.

Waarom wort de Sone Gods / Iesus / dat is / Salichmaker ghenoomt?

Antwoorde.

a Matth. 1.

b Actum 4

Daerom dat hy ons salich maect van onsen sonden ^a: Ende dat by geenen anderen eenighe salicheyt te soeken noch te vinden en is ^b.

Waghe.

Ghelouuen dan die oock aen den eenighen Salichmaker Iesum / die hare salicheyt en weluaert by Hepligen / by haer seluen / oft anderswaer soeken?

Antwoorde.

c 1. Cor. 1.
Galat. 3.

d Esai 9
Coloss. 1. 2.
Ioh. 1.

Neen: Maer sy verloochenen metter daet den eenigen Salichmaker en Heplandt Iesum / ist dat sy haer synen ghelyckewel beroemen ^c. Want / oft Iesus en moet niet een volkomē Salichmaker zijn: ofte die desen Salichmaker met waren ghelouue aen nemen / moetent alles in hem hebben / dat tot haerder salicheyt van nooden is. ^d

Waghe

Vraghe.

Waerom is hy Christus/dat is/ een
Ghesalfde ghenoeemt?

Antwoorde.

Om dat hy van God den Vader ge
ordineert/en met den hepligen Gheest
ghesalfuet is/ tot onsen Ouersten Pro
phete ende Leeraer/ die ons de heyme
licken raedt ende wille Gods van onse
verlossinghe volkomelick openbaert b:
Ende tot onsen eenigen hoogen Priester/
die ons met dat eenige offer zyns
lichaems verlost heeft / en altoos met
synne voorbede voor de Vader voortre
det c: En tot onsen ewigen Koninck/
die ons met zyn Woordt ende Gheest
regeert d / ende by die verworuen ver
lossinghe / beschermt ende onderhoudt.

a Heb. 1.

b Psalm. 110.
Heb. 7.
Rom. 8.c Psalm. 2.
Luce 1.d Rom. 5.
Mat. 28.

Vraghe.

Maer waerom wordt ghy een Chri
sten ghenoeemt?

Antwoorde.

Om dat ick door den ghelooue een
Lidmate Christi e/ende also syner sal
uinge deelachtich ben f/op dat ick oock
synen Name bekenne s / my hem tot
een leuendich Danckoffer daer stelle b/
ende met vliet Consciencien in desen
leuen teghen de sonde ende den Dup
uel stryde/ende hier namaels in ewic
hepdt met hem ouer alle Creatueren
heerschappe.

e Actum 11.
1 Ioan. 2.
f Actum 2
Joel. 2.
Marc. 8.
g Rom. 12.
apoc. 5.
h Rom. 6.
Apoc. 1.

Van God den Sone.

Wraghe.

Waerom heet hy Gods eenghebo-
ren Sone/ so wy doch oock kinderen
Gods ;jn?

Antwoorde.

Daerom dat Christus alleē/de ewi-
ghe natuerlike Sone Gods is ^a: maer
wy om synen twillen wt genaden tot
kinderen Gods aenghenomen ;jn ^b.

^a Joau. 1
Heb. 1.

^b Rom 8
Eph 1.

Wraghe.

Waerom noemt ghy hem : Onsen
Heere?

Antwoorde.

Om dat hy ons met lijf ende ziele
van der sonden/ende wt alle ghewelt
des Dyuels/niet met gout oft siluer/
maer met synen dierbare bloede / hem
tot een eyghendom verlost ende ghe-
kocht heeft ^c.

^e 1. Pet. 1. en 2
^f 1. Corint. 6

Wraghe.

Wat heet/dat hy ontfangen is van
den hepligen Sheest/ geboren wt Ma-
ria de Jonckfrouwe?

Antwoorde.

Dat de eenige Zoon Gods/die wa-
rachtich en ewich God is ^a/ en blyft ^b/
ware menschelike natuere/wt de vlee-
sche en bloede der Jonckfrouwen Ma-
ria ^c / door werckinghe des heplighen
Sheests aen hem genomen heeft ^d / op
dat hy ooc dat ware Saet Davids ;p ^e/
synen broederen in allen ghelyck ^f/ wt-
ghenomen de sonde ^g.

^a Joan 1.
^b Roman 1.
^c Roman 9
^d Galat. 4.
^e Joan. 1.
^f Marthet 1
^g Luce 1
Ephes. 1.
^h Psalm. 132
Roman 1.
ⁱ Philip. 2.
^j Heb. 2.

Vraghe.

Wat nutticheyt verkrÿcht ghy wt de heylighe ontfanckenisse ende gheboorte Christi?

Antwoorde.

Dat hy onse Middelaer is / en met syne onschult en volkomē heyligheyt / myne sonde / daer in ick ben ontfangē / voor Gods aensicht bedeckt v.

b Psalm. 32
1. Corin. 1

Vraghe.

Wat verstaet ghy door dat woordes ken / Gheleden?

Antwoorde.

Dat hy aen lÿf en ziele / de gantsche tyt zÿns leuens op aerde / doch sonderlinghe aent eynde des seluen / den toornes Gods / regē de sonde des gantschen menschelicken gheslaches gedraghen heeft / op dat hy met zÿn lÿde / als met dat eenige Versoenoffer v / onse licha-

a 1. Pet. 2.

Esaiē 53

b 1. Joan. 2

ende 4

Rom. 8.

men ende ziele van de eewighe verdoemenisse verlost / en ons Gods genade / gherechticheyt / ende dat eewighe leuen verwoue.

Vraghe.

Waerom heeft hy onder den Richte- ter Pontio Pilato gheleden?

Antwoorde.

Op dat hy ontschuldich onder den Wereltlicken Richter verdoemt wor- de / en ons daer mede van dat strenge

c Luce 23

Joan. 19

S iij

oordeel

Van des Menschen

oordeel Gods/dat ouer ons gaen soue
de/verloste ^d.

^d Psalm. 69
Esaiē 53
2 Cor. 5.
Galat. 3.

Wraghe.

Is het wat meer / dat hy is gecrupst
gewordē/dan oft hy eens anderē doots
ghestouen ware?

Antwoorde.

Ja: Want daer door ben ick gewis/
dat hy de vermaledijdinghe die op my
lach/op hem gheladen heeft ^a / dewyle
de doot des Cruces/ van God vers
uloeckt was ^b.

^a Galat. 3

^b Dent. 21
Galat. 3.

Wraghe.

Waerom heeft Christus den doot
moeten liden?

Antwoorde.

Daerom/dat van wegghen der ghe-
rechticheyt ende waerheyt Gods/niet
anders voor onse sonden mochte be-
laelt worden / dan door den doot des
Soons Gods ^d.

^c Genes. 2

^d Heb. 2.

Wraghe.

Waerom is hy begrauē geworden?

Antwoorde.

Om daer mede te betuygen/ dat hy
warachtich ghestouen is ^e.

^e Math. 27.
Lucē 24.
Joan. 19.
Acten 13

Wraghe.

Nademael dan Christus voor ons
ghestouen is/hoe komec dan / dat wy
oock steruen moeten?

Antwoorde.

Onse

Onse doot en is niet een betalinge voor onse sonden: maer alleen een afsteruinghe der sonden / ende een inganck totten ewigen leuen ^a.

^a Joann. 5
Philip. 1.
Rom. 7

Wraghe.

Wat verkrijgen wy meer voor nutticheyt/wt dat offer en den doot Christi aent Crucce?

Antwoorde.

Dat door zijn kracht/onse oude mensche met hem ghecrupst/ ghedoot/ en begrauen wort ^b: op dat de boose luste des vleeschs niet meer in ons regiere ^c: maer dat wy ons seluen hem tot dancsegghinghe opofferen ^d.

^b Rom. 6
Coloss. 2
^c Rom. 6
^d Rom. 12

Wraghe.

Waerom volghet daer: weder ghesdaelt totter Hellen?

Antwoorde.

Op dat ick in myne hoochste aentrechtungen verskert zy/dat mijn Heere Christus/ my / door syne onwtsprekelicke angst/smerten/ ende schriicken/die hy oock aen syner zielen/aent Crucce/ ende te voren gheleden/van de helliche angst ende pijn verlost heeft ^a.

^a Esai. 53.
Matth. 27

Wraghe.

Wat nuttet ons de Verrijfenisse Christi?

Antwoorde.

S u Ten

Van des menschen

Ten eersten/ heeft hy door zyn ver-
rysenisse den doodt ouerwonnen / dat
hy ons de gherechticheyt / die hy ons
door synē doot verwouē heeft / konde
deelachtich maken ^b. Ten anderē/ wor-
den ooc wy nu door zyn kracht verwe-
ket tot een nieu Leuen ^c. Ten derde/ is
ons de Verrysenisse Christi een gewis
Pandt onser saligher Verrysenisse ^d.

b 1. Cor. 15
Rom. 4.
1. Petr. 1.
c Rom. 6.
Coloff. 3.
Ephes. 2.
d 1. Cor. 15
Rom. 8.

Wraghe.

Hoe verstaet ghy/ dat hy is ten He-
mel gheuaren?

Antwoorde.

Dat Christus voor den ooghen sy-
ner Jongheren/ is van der Aerden op-
ghenomen ten Hemel ^e / ende ons ten
goede aldaer is ^f / tot dat hy wederkoēt
te richten de leuendige en de dooden ^a.

e Act. 1.
Matth. 26.
Marc. 16.
Luce 24.
f He. 4. 7. en 9
Rom. 8.
Ephes. 4.
Coloff. 3.
a Act. 1.
Matth. 24.
b Matth. 28.

Wraghe.

Is dā Christus niet by ons tot aent-
eynde der wereldt/ ghelyck hy ons be-
loeft heeft ^b?

Antwoorde.

Christus is warachtich Menschel
ende warachtich God: Na zyn mēsche-
like natuere/ is hy nu niet op Aerde ^c:
maer na syne Godheyt/ Maiesteyt/ Ge-
nade/ ende Sheest / en wjckt hy nem-
d Joā. 14. en 16 mermeer van ons ^d.

c Matth. 26
Joan. 16. en 17
d Joā. 14. en 16
Matth. 28.
Ephes. 1. 4.

Wraghe.

Maer worden dan met die manie-
rel

re/de twee natueren in Christo niet vā
malkanderen ghescheurt / so de men-
scheyt niet ouer al en is / daer de God-
heyt is?

Antwoorde.

Gheheel niet : want nademale de
Godheyt onbegrypelick / ende ouer al
teghenwoordich is ^e / so moet volghen/
dat sy wel buyten haer aenghenomen
menscheyt / ende nochtans niet des te
weyniger oock in de selue is / ende per-
soonelick met haer vereenicht blyft f.

^e Act. 7.
Jerem. 23.

f Coloff. 2.
Joann. 3. en 18
Marth. 28.

Vraghe.

Wat nuttert ons de Hemeluaert
Christi?

Antwoorde.

Ten eersten / dat hy inden Hemel/
voor dat aensicht zijns Vaders / onse
Voorspraeck is ^a. Ten anderē / dat wy
onse vleesch in den Hemel tot een se-
ker Pandt hebbē / dat hy als dat Hoof-
t / ons syne Lidtmaten oock tot hem sal
opnemen ^b. Ten verdē / dat hy ons sy-
nen Gheest tot een teghenpandt hieraf
sendet ^c / door welckes kracht / wy soec-
ken dat daer bouen is / daer Christus is
sittende totter Rechte handt Gods / en
niet dat sy Herden is ^d.

^a 1. Joann. 2.
Rom. 8.

^b Joā. 14. en 20
Ephes. 2.

^c Joann. 14.
Act. 2.

^d 2. Cor. 1. en 5.

Coloff. 3.
Philip. 3.

Vraghe.

Maerom wordt daer by gheset / dat
hy sittet ter Rechter handt Godes?

Ants

Van des menschen

Antwoorde.

Dat Christus daerom ten Hemel gegaen is / dat hy hem aldaer vertoone / als dat hooft syner Christelicker Kercken ^e / door de welke de Vader alles regeert f.

^e Ephes. 1.
Coloss. 1.
f Matth. 28.
Joann. 5.

Vraghe.

Wat nuttet ons dese Heerlichheyt onses Hoofds Christi?

Antwoorde.

Ten eersten / dat hy door synen heylighen Gheest / in ons syne lidmaten / de hemelsche gauen wtghiet ^a. Daerna / dat hy ons met zijn ghewelt / tegen alle vpanden beschuttet ende onderhoudt ^b.

^a Ephes. 4.

^b Psalm. 2.
Joann. 10.
Ephes. 4.

Vraghe.

Wat troostet u de wederkoemste Christi / te richten de leuendighen ende de dooden?

Antwoorde.

Dat ick in alle droeffenisse / met opgherichten hoofde / enen die Richter / die hem te vorē dat oordeel Gods voor my daer ghestelt / ende alle vermalediginghe wech ghenomen heeft / wt den Hemel verwachtende bin ^c / dat hy alle syne ende myne vpandē / in de eeuwige verdoemenisse werpe ^d; maer my / met allen wtuerkorē / tot hem in de hemelsche vreughde en heerlichheyt neme ^e.

^c Luc. 21.
Rom. 8.
Philipp. 3.
Tit. 2.
^d 2. Thess. 1.
1. Thess. 4.
Matth. 25.
^e Matth. 25.

Van

Van God den heylighen

Sheest.

Vraghe.

Wat gelooft ghy van den heylighen
Sheest?

Antwoorde.

Ten eersten / dat hy ghelyck / eewich
God met den Vader en den Sone is ^a /
Ten anderen / dat hy oock my gheghe-
uen is ^b ; my door eenen waren gheloo-
ue / Christi / ende aller syner weldaden
veelachtich maket ^c ; my troostet ^d ; ende
by my bliuen sal tot in eewicheyt ^e .

^a Genesis 1.
Eiac 48.
1. Cor. 3. en 6.
Act. 5.
^b Matth. 28
2. Cor. 1.
^c Galat. 3.
1. Petri 1.
1. Cor. 6.
^d Act. 9.
^e Joann. 14.
1. Petri 4.

Vraghe.

Wat ghelooft ghy van de heylighe
alghemeyne Christelike Kercke?

Antwoorde.

Dat de Sone Gods ^f / wt dat gant-
sche menschelike geslachte ^g / hem een
wtuerkoren Gemeynte totten eewigen
leuen ^h / door synen Sheest en woordt ⁱ /
in eenicheyt des waren geloofs ^k / van
aenbeghinne der werelt / tot aent eyn-
de ^l / versamelt / beschuttet / ende onder-
houdet ^m ; ende dat ick derselue een le-
uende lidmaet ben ⁿ / ende eewich blij-
uen sal ^o .

^f Joan. 10.
^g Genes. 28
^h Roman. 8.
Ephes. 1.
ⁱ Esate 59.
Rom. 1 en 10.
^k Ephes. 5.
^l Psalm. 21.
1. Cor. 11.
^m Mathe. 16
Joann. 10.
1. Cor. 1.
ⁿ 1. Joann. 2
^o 1. Joann. 2

Vraghe.

Wat verstaet ghy door de Gemeen-
schap der heylighen?

Antwoorde.

Ten

Van des menschen

Ten eersten / dat alle / ende een peghelick gheloonighe / als Lidmaten aen den Heere Christo / ende allen synen schatten ende gauen / ghemeynschap hebben ^a. Ten anderen / dat een peghelick syne gauen tot nutte / weluaert / ende salicheyt der anderē Lidmaten / willich / ende met vreughden aen te legghen / hem schuldich kennen

^a 1. Joann. 1.
1. Cor. 1.
Rom. 8.

^b 1. Co. 12. c. 13 sal v.
Philip. 2.

Drage.

Wat ghelooft ghy / van Vergheuinghe der sonden?

Antwoorde.

Dat God om de genoechdoeninge Christi willen ^c / aller myner sonden / oock der sondelicken aert / met de welke ick myn leuen lanck te stryden hebbe ^d / nemmermeer ghedencken en wil: maer my de gherechticheyt Christi weghenaden schencket / dat ick int gherechte nemmermeer en sal komen ^e.

^c 1. Joann. 2
2. Cor. 5.

^d Jerem. 31.
Psalm. 107.
Rom. 7. c. 8.

^e Joann. 2.

Drage.

Wat troost v de Verrijsenisse des vleeschs?

Antwoorde.

Dat niet alleen myne ziele na desen leuen / voort strax tot Christum haer Hoofst ghenomen wordt ^a: maer oock dat dit myn vleesch door de Kracht Christi

^a Luce 23.
Philip. 1.

Christi opghewecket/weder met myne
ziele vereenicht / ende dat heylighe Li-
chaem Christi ghelyckformich worden
sal^b.

b 1. Cor. 15.
Job. 19.
1. Joannis 3.
Philipp. 3.

Vraghe.

Wat troost u de Artijckel / want ee-
wighe Leuen?

Antwoorde.

Dat / nademale ick nu dat beghinsel
der ewigher vreughden in mijn herte
bevinde / ick na dit leuen volkomē sa- c 2. Cor. 5.
licheyt besitten sal / die gheen ooghe ge-
sien / gheen oore gehoor / ende in geens
menschen herte noyt ghekomen is d / d 1. Cor. 2.
God ewichlick daer in te prijsen e. e Joannis 17.

Vraghe.

Maer wat helpt u dit nu / als ghy
dit altesamen ghelooft?

Antwoorde.

Dat ick in Christo voor God recht-
ueerdich / ende een Erue des ewighen
Leuens ben a.

a Abac. 2.
Roman. 1.
Joann. 2.

Vraghe.

Hoe zijt ghy rechtueerdich voor God?

Antwoorde.

Alleen door den waren gheloouen
in Jesum Christum b: Also / dat oft b Rom. 3.
my schoon mijn consciencie ofte ghe- Galat. 2.
moet aenklaghet / dat ick teghen alle Ephe. 2.
Geboden Gods swaerlick gesondicht / Philp. 3.
ende

Van des menschen verlossinge.

e Rom. 3.

D Rom. 7.

e 2 Tim. 3.

f Rom. 3.

e phe 2.

g 1. Joann. 2.

b 1. Joann. 2.

i Rom. 4.

2. Cor. 5.

k 2. Cor. 5.

l Rom. 3.

Joann. 3.

ende derseluen gheene noyt gehouden hebbe: oock noch altoos tot allen boesen genepcht ben: nochtrans God sonder alle mijn verdienst: wt louter genade f/ my de volkomen ghenoechdoeninghe g/ gherechticheyt/ ende heplicheyt Christi schencket b/ en toerekent i/ als hadde ick noyt gheene sonde ghe-daen/ noch ghehad: ende seluest alle dat ghene ghehoor/ saemlick volbracht/ welc Christus voor my heeft voldae b/ wanneer ick alle sulcke weldadē met ghelouighen herten aen neme l.

Wraghe.

Waerom segt ghy / dat ghy alleen door den ghelooue rechtueerdich zijt?

Antwoorde.

Niet dat ick van wegghen der weerdicheyt mijns gheloofs God behaghe: maer daerom/ dat alleen de ghenoechdoeninghe/ gerechticheyt/ ende heplicheyt Christi/ myne gherechticheyt voor
a 1 Cor. 1. en 2 God is g: ende ick deselue niet anders/
b 1. Joann. 5. dan alleen door den Ghelooue aennesmen/ ende my toe eyghenen kan b.

Wraghe.

Waerom en kunnen doch onse goede wercken/ niet de gerechticheyt voor God/ oft een stuck derseluen zijn?

Antwoorde.

Daerom/ dat de gherechticheyt/ die voor

Van de Sacramenten.

Fol. 17.

voor Gods Ghericht bestaen sal/ gheheel ende al volkomen/ ende der Godlicker Wet gantsch gelyckformich zyn moet: ende dan oock onse beste wercken in dit leuen alle onvolkomen / ende met sonden besmet zyn.

D Galat. 3.
Deut. 27.
E Esai 64.

Draghe.

Verdiene dan onse goede wercke niet met allen / so sy doch God in dit/ ende het toekomende Leuen / wil besloonen?

Antwoorde.

Dese belooninghe en gheschiet niet wt verdienste/maer wt ghenaden.

s Luc 17.

Draghe.

Maect dan dese leere niet sorghe loose ende verwoeste lieden?

Antwoorde.

Neen: Want het is onmeughelich/ dat die / welke Christo door den waren ghelooue zyn ingheplauter / niet vruchten der danbaerhept en souden brenghen.

s Matth. 17.

Van de heylighe Sacramenten.

Draghe.

Derwyle da het Gelooue/ons Christi/ende aller syner weldaden deelachtich maect / van waer koemt sulcken Gelooue?

Ant

Van de Sacramenten.

Antwoorde.

a Ephes. 2.
Joannis 3.

b Matth. 28.
v. Petri 1.

De heylige Gheest wercket het sel-
ue in onse herten / ^a door de predica-
cie des heylighen Euangeliums / ende
beuestiget denselue door dat gebuyck
der heyligher Sacramenten ^b.

Wraghe.

Wat zijn de Sacramenten?

Antwoorde.

c Genesis 17.

Rom 4.

Deut. 30.

Leuit 6.

Heb. 9.

Ezech. 10.

Het zijn sienlike heylighe Waers-
teekenen en Seghelen van God daer
toe ingheset / dat hy ons door dat ghe-
buyck derseluen / de belostenisse des
Euangeliums des te beter te verstaen
gheue / ende verseghele: Te weten / dat
hy ons / van weghen des eenighen Of-
fers Christi aent Cruyce volbracht / ver-
gheninghe der sonden / en dat ewighe
Leuen wt ghenaden schencket ^c.

Wraghe.

Zijn dan / beyde dat Woordt / ende
de Sacramenten / daer toe inghestelt /
dat sy ons ghelooue op dat Offer Jee-
su Christi aent Cruyce / als op de eens-
ghen grondt onser salicheyt wysen?

Antwoorde.

Ja gewissick: want de heylige Geest
leert int Euangelio / en beuesticht dewe-
de heylige Sacramentē / dat onse gant-
sche salicheyt alleen staet in dat eenige
Offer Christi / voor ons aent Cruyce
gheschiet ^a.

a Rom. 8.
Galat. 2.

Gal

Wraghe.

Hoe veel Sacramenten heeft Christus int Nieuwe Testament ingheset?

Antwoorde.

Twee: Den heylighen Doop/ende dat heylighe Nachmael.

Van den heylighen Doop.

Wraghe.

Hoe wordt ghy inden heylighen Doop vermaent / ende verskert / dat dat enighe Offer Christi aent crupcel u te goede koemt?

Antwoorde.

Also: dat Christus dit wterlickē Waterbadt ingheset / ende daer by beloest heeft / dat ick so ghewis met zjn bloede ende gheest / van de onreynicheyt myner zielen / dat is / allen mynen sonden ghewasschen zy / so ghewis ick wterlick met dat water / welcke de onreynicheyt des lichaems pleecht wech te nemen / ghewasschen ben.

1. Cor. 6.
Luc. 2.

Wraghe.

Wat heet / met dat bloedt en gheest Christi ghewasschen zjn?

Antwoorde.

Het heet: Wergheuinge der sonden van God wt ghenaden hebben / om des bloeds Christi willen / het welcke

Van den Doop.

b Heb. 12.
1. Petr. 1.
Apocalyp. 1.
Zachar. 13.
Ezech. 36.

e Joan. 1. en 3.
1. Cor. 6. en 12.
Roman. 6.
Coloss. 2.

hy in zyn Offer aent Cruyce voor ons vergoten heeft b: Daer na dock door den heplighen Sheest vernieut / ende tot een Lidmate Christi gheheplicht zyn / dat wy hoe langher hoe meer / der sonden affsteruen / en in een Godduruch- tich onstraffelick leuen wandelen c.

Draghe.

Waer heeft Christus beloest / dat wy so ghewis / met zyn Bloedt ende Sheest / als met dat Doopwater ghe- wasschen zyn?

Antwoorde.

In de Insettinge des Doops / welcke also luydet:

Matth. 28.

Gaet henen / en leeret alle Volcken: ende dooptse inden Name des Vaders / ende des Soons / ende des heyligen Geests: Wie daer geloest, ende ghedoopt wordt / die sal salich worden: Maer wie niet en gheloest, die sal verdoemt worden b.

b Marci 16.

Dese belostenisse wort oock weder verhaelt / daer de schriftuere de Doop / dat Badt der wedergeboorten c / ende afwasschinghe der sonden noemt d.

e Tit. 3.

d Act. 22.

Draghe.

Is dan dat wterlicke waterbadt / de Afwasschinghe der sonden selue?

Ant

Antwoorde.

Neen: Want alleen dat bloedt Jeſu Christi/ende de heylige Sheest/rey-
nighet ons van allen sonden f.

e Matth. 3.
Ephes. 5.
1. Petri 3.
1. Joan. 1.
1. Coz. 6.

Vraghe.

Waerom noemt dan de heylighe
Sheest den Doop / dat Sadt der we-
dergheboorten/ ende de Afwasschinge
der sonden?

Antwoorde.

God en spreekt also niet sonder groo-
te oorsake: Te wetē/niet alleen dat hy
ons daer mede wil leeren/dat/ghelyck
als de onreynicheyt des lichaems door
water/also onse sonden door dat bloet
ende den Sheest Christi wechgheno-
men wordē a: Maer veel meer/dat hy
ons door dit Godlike Pandt en waer-
teecken/wil versekeren/ dat wy so wa-
rechtich van onse sondē geestelick ge-
wasschen zyn/als wy met dat lichame-
like water ghewasschen worden b.

a Apoc. 1. 6. 7.
1. Coz. 6.

b Marc. 16.
Galat. 3.

Vraghe.

Salmen oock de ionghe kinderen
doopen?

Antwoorde.

Ja: Want nademael sy so wel als
de Ouden/ in dat Verbondt Gods/en
in syne Ghemeynte behooren c / ende
haer in dat Bloedt Christi / de verlos-
singhe.

c Senes. 17.

Van het Nachtmael.

- Matth. 19.** singhe van sonden ^d/ ende de heylighe
Sheest / welke het ghelooue wercket/
niet weynigher dan de Guden/ toege-
Luc 7. sept wort ^a: Do sullen sy oock door den
Psal. 22. Doop/ als des Verbonds teecken/ der
Esai. 46. Christelicker Kercken inghelyst/ ende
Act. 2. van der onghelouighen kinderen on-
verschepdē worden ^b: gelyck int Oude
Act. 10. Testament door de Besnydinghe ghe-
Genes. 17. schiet is ^c/ in welcks plaetse/ int Nieu-
Coloss. 2. we Testament/ de Doop is ingheset ^d.

Van dat heylighe Nachtmael Jesu Christi.

Draghe.

Hoe wort ghy in dat heylighe Nachtmael vermaent en verskert / dat ghy aen dat zenige Offer Christi aent crupce/ ende allen synen goeden ghemeynschap hebt?

Antwoorde.

Also: Dat Christus my/ ende allen geloouigen/ van dit gebroken Broodt te eten/ ende van desen Beker te drincken beuolen heeft: en daer by beloeste Ten eerste/ dat zyn Lijf so gewis voor my aent Crupce geoffert en gebroken/ ende zyn bloedt voor my vergoten zy/ so ghewis als ick mer ooghen sie/ dat dat Broodt des Heeren my ghebro-
kens

ken/ ende de Seker my mede ghedepte
wort. Ende ten anderen / dat hy selue
mijn ziele / met synen ghecrupsten lies
haem / ende vergoten bloedt / so ghe-
wis totten ewighen leuen spijset / en-
de drincken gheest / als ick wt de handt
des Dienaers ontfanghe / ende lys-
lick gheniete / dat Broodt ende den Se-
ker des Heeren / welke my als ghe-
wisse Waerteekenen des lichaems
ende Sloedts Christi / ghegheuen wor-
den.

Waghe.

Wat heet / dat ghecrupste lichaem
Christi eten / ende zijn vergoten sloet
drincken?

Antwoorde.

Het en heet niet alleen / met ghe-
loouighen herten dat gantsche liden
ende steruen Christi aennemen / en-
de daer door Verghewinghe der son-
den / ende dat ewighe leuen verkrij-
ghen ^c: Maer oock daer benemen door
den Heplighen Sheest / die re ghelyck
in Christo / ende in ons woont / al-
so met zijn ghebenedijde lichaem / al
meer ende meer vereenicht worden ^a:
dat wy / al hoewel hy in den hemel ^b/
ende wy op Aerden zijn / dan noch
tans vleesch van synen vleesche / en-
de been van synen beenen zijn ^c / ende

^c Joan. 6.

^a Joan 6.

^b Actum. 3.

1. Cor. 11.

^c Ephes. 5.

1. Cor. 6.

1. Joan. 3. en 4.

Ephes. 3.

Van het Nachtmael.

van eenē Geest (gelyc de lidmaten onses lichaems van een ziele) erwich les
d' Jod. 6. sh 15 uen/ende geregeert worden.
Ephes. 4.

Wraghe.

Waer heeft Christus beloest/dat hy
de Ghelooighen so ghewis/ also met
synen Lichaem ende Bloede spysset en
drincket / als sy wā dit gebrokē broodt
eten/ende van desen Beket drincken?

Antwoorde.

In de Insettinge des Nachtmals/
welcke also lydte:

1. Cor. 11.
Marth 26.
Marci 16.
Luc 22.

Onse Heere Jesus, in die nacht
doen hy verraden wert, nam hy dat
Broodt, danckede/ ende brack het/
ende sprack: Neemt, eet, dat is myn
Lys, dat voor v gebrokē wort: Sulckes
doet tot myner ghedachtenisse.

Desgelyckē nam hy ooc de Beket,
naden Auenmael/en sprack: Dese
Beket is dat Nieuwe Testament in
mynen Bloede: Sulckes doet, so
dickmael als ghy dit doet/ tot myner
ghedachtenisse: Want so dickmael
ghy van desen Broode eet / en van
desen Beket drinckt, so sult ghy des
Heeren doodi verkondigen/ tot dat
hy foemt. Ende

En dese belofrenisse wort oock weder verhaelt door S. Paulum ^a / daer ^a 1. Cor. 10. hy seyt:

De Beker der Dancksegginghe, daer mede wy dancksegghen, is die niet de Ghemeynshap des bloedts Christi? Dat Broot dat wy bresen, is dat niet de Ghemeynshap des Lichaems Christi? Want een broot is het, also syn wy vele, een Lichaem, dewyle wy alle eens Broodts deels achtich syn.

Wraghe.

Wordt dan wt Broodt ende Wijn/ dat wesentlike Lichaem ende Bloedt Christi?

Antwoorde.

Neen: Maer ghelyck dat water in de Doope/ niet in dat Bloedt Christi verandert/ ofte de afwasschinghe der sonden selfs en wordt/ der welker het alleen een Godlick Waertrecken ende Verskeringhe is ^a: Also en wort oock dat heylighe Broodt int Nachmael/ niet dat Lichaem Christi selfs ^b / hoe wel het na de aert ende ghebruyck der Sacramenten ^c / dat Lichaem Christi ghe-

^a Matth. 26

Marc. 16

^b 1. Cor. 10.

ende 11

^c Genessis 17.

Exodi 12.

Titl 3

1. Cor. 4.

1. Cor. 10

Wraghe.

C u

Waerom

Van het Nachtmael.

Waerom noemt dan Christus dat Broodt zijn Lichaem/ende den Saker zijn Bloedt / ofte dat Nieuwe Testament in zijn Bloedt : En S. Paulus / De Gemeynschap des Lichaems ende Bloedts Jesu Christi?

Antwoorde.

Christus en spreekt also niet / sonder groote oorfake/te wetē / dat hy ons niet alleen daer mede wil leeren / gheleijck als Broodt ende Wijn dat tijdelicke leuen onderhouden / dat also oock zijn gecrupste Lichaem ende vergoten Bloedt in de ware spijse ende dranch onser zielen / totten ewighen leuen : Maer veel meer / dat hy ons door dit sienlicke teckenē ende pandt wil versekeren / dat wy so warachtich synes waren Lichaems en Bloedts / door werkinghe des heyligen Gheests deelachtich worden / als wy dese heylige waerteckenē / met den lichamelicke mondt tot syner ghedachtenisse ontfangen : Ende dat alle zijn liiden ende gehoorsachtheit so ghewis ons eyghen in / als hadden wy selfst in onse eyghen Persoone alles geleden ende ghenoech gedaen.

o Jeen. 6.

o 1. Cor. 10.

Vraghe.

Wat is daer voor een onderscheyt tusschen dat Nachtmael des Heeren / ende de Pauselicke Misse?

Antw

Antwoorde.

Dat Nachtmael betuycht ons / dat wy volkomen vergheuinge aller onser sonden hebben / door dat eenighe offer Jesu Christi / dat hy selfs eenmael aent Cruyce volbracht heeft a.

a Heb. 9.
ende 10
Joan. 19

Maer de Misse leert / dat de leuendigen ende de dooden niet door dat lyden Christi / vergheuinge der sonden en hebben / ten zy sake / dat Christus noch dagelick voor haer vā de Misspriesters geoffert worde b: Ende also is de Misse in den gront / een Afgodische verlosseninghe des eenighen Offers ende lydens Jesu Christi c.

b Siet dat Canon in de Misse.

c Heb. 9. cā 10

Vraghe.

Welcke sullen tot der Tafelen des Heeren komen?

Antwoorde.

Die haerseluen om haerder sonden wille mishaghen / en nochtans betrouwen / dat de selue haer vergeuen / en de ouerighe swackheyt met dat lyden en sterue Christi bedeckt zy: En begeeren oock al meer en meer haer ghelooue te stercken / en haer leuen te beterē. Maer de onboetueerdigē ende hupchelaers / eten en drinckē henselue dat gerichtē d.

d 1. Cor. 10.
ende 11.

Vraghe.

Maer sullen tot dit Auontmael oock toe ghelaten worden / die haer niet hare bekentenisse ende leuen / als

ouge.

Van het Nachmael.

onghelooighen ende Godloosen bewijfen?

Antwoorde.

Neen: Want also wordt dat Verbont Gods gheschent ofte ghelastert/ en synen toorne ouer de gantsche Ghe meynte verwecket. Daerom de Christelicke Kercke schuldich is/ na de ordeninghe Christi ende syner Apostolen/ sulcke tot beteringhe haers leuens/ door dat Ampt der Sleutelen / wt te sluyten.

21 Cor. 17.
Esai. 1. ch. 66
Jeremie 7
Psalm. 50.

Vraghe.

Wat is dat Ampt der Sleutelen?

Antwoorde.

De Predicacie des heyligen Euangeliums/ en de Christelicke Soet tuchte/ door welcke beyde stucken / dat Hemelrijck den ghelooighen op ghesloten/ ende den onghelooighen toeghesloten wordt.

Vraghe.

Hoe wordt dat Hemelrijck door de Predicacie des heyligē Euangeliums/ op ende toe ghesloten?

Antwoorde.

Also: Dat na den beuele Christi/ allen ende eenen yeghelicken gheloouighen verkondicht ende opentlick betuycht worde/ dat haer so dickmael als sy de belostenisse des Euangeliums niet waren ghelooue aen nemen / waerachtich

vachtich alle hare sonden van God/om
des verdienstes Christi willen/verghe
uen zijn. En wederom/ allen ongeloo-
uigen ende huychelaers/ dat de toorne
Gods ende de eewighe verdoemenisse
op haer licht/so langhe sy haer niet en
bekeeren ^a: Na welcken getuyghenisse
des Euāgeliums/ God bepde in desen
ende dat toekomende leuen oordeelen
wil.

a Joh. 20.
Marc. 16.

Vraghe.

Hoe wordt dat Hemelryck toe en-
de op ghesloten / door de Christelike
Soertuchte?

Antwoorde.

Also : dat na den beuele Christi/ de
ghene die onder den Christelicken Na-
me / onchristelike leere ende wandel
voeren/na dat sy onderwylē vermaēt
zijn/ende van hare errenen ofte dwa-
linghen/ende lasteringhen niet af en
staen/der Kercken/ ofte den genen die
van der Kercken daer toe geordineert
zijn/aēgewesen : En so sy haer aen der
seluen vermaninghen oock niet en be-
keeren/van haer door verbiedinge der
hepliger Sacramenten wt de Christe-
like Gemeynte/en van God selue/wt
dat Rycke Christi wordē wtgeslotē: en
wederom als lidtmaten Christi ende
der Kercken aengenomē : wanneer sy
ware beteringe belouen en bewysen ^a.

a Mat. 28.
1. Cor. 5.
2. Thim. 2.
Josa. 2.

Van de Danckbaerheyt.
Dat derde deel,

Van de Danckbaerheyt.

Draghe

DE Wyle wy dan wt onse ellē
de sonder alle onse verdienste
wt ghenaden / door Christum
verlost zijn / waerom sullen wy goede
wercken doen?

Antwoorde.

Daerom / dat Christus / nademael hy
ons met zijn bloet ghekocht heeft / ons
oock door synen heylighen Gheest ver-
nieuwet tot synen Euenbeeldt / dat wy
met onsen gantschen leuen / ons danc-
baer tegen God voor syne weldadē be-
wysen a / en hy door ons gepresen wor-
de b. Daer na oock / dat wy by ons seluē
onnes geloofs wt syne vruchten gewis
zijn c / ende met onsen Godvreesenden
wandel / onsen naesten oock Christo ge-
winnen d.

Draghe.

Konnen dan de ghene niet salich
worden / die haer van haren ondanch-
baren onboeruedighen wandel tot
God niet en bekeeren?

Antwoorde.

Gheenstins: Want gelijck de Schrif-
tuere seyt: Geen onkuyfcher / Afgoden
dienaar / Querspeelder / Dief / Ghier-
gher /

a Rom. 6.
ende 12
1. Pet. 2.
1. Cor. 6.
b Martij. 5.
1. Peter 2
c 1. Peter 1.
d Martij. 7.
Galat. 5.
d 1. Peter 3
Rom. 14.

gher/ Dionckaert/ Lasteraer/ Roouer/
ende dier ghelycken/ en sal dat sijcke
Gods besitten e.

e 1. Cor. 6.
Eph. 5.
1. Joan. 3.

Vraghe.

In hoe veel stuckē staet de warach-
tige boete ofte beteringe des mensche?

Antwoorde.

In twee stuckē: In affsterninghe des
ouden s/ ende opstandinghe des nieu-
wen menschen.

f Rom. 6.
Eph. 4.
Coloss. 3.
1. Cor. 5.

Vraghe.

Wat is de affsterninghe des ouden
menschen?

Antwoorde.

Hemseluen de sonde van herten la-
ten leedt zyn/ ende de selue hoe langer
hoe meer haren ende schuwen a.

g Rom. 8.
Johel. 1.

Vraghe.

Wat is de verrijfenisse ofte opstan-
dinghe des nieuwen Menschen?

Antwoorde.

Herrelieke vreuchde in God b/ ende
lust ende liefde te hebben na den wille
Gods/ in alle goede wercken te leuen c.

b Rom. 5.
ende 14.
Esai. 27.
c Rom. 6.
Galat. 2.

Vraghe.

Maer welke zyn goede wercken?

Antwoorde.

Alleen die wt waren ghelooue d/ na
de Wet Gods e/ hem ter eeren geschie-
den f/ en niet die op onse goerduncken/
ofte mensche insettinge gegront zyn g.

d Rom. 14.
e 1. Sam. 16.
Eph. 2.
f 1. Cor. 10
g Deut. 20
Exod. 20
Esai. 29
Marc. 15.

De thien Gheboden.

Wraghe.

Hoe luydet de Wet des Heeren?

Antwoorde,

G O D spreekt alle dese woordens

Dat eerste Ghebode.

Exodi 20
Deut. 5.

Ick ben de Heere dyn God, die ick dy wt Egypten Landt / wt den Diensthuyse gheuoert hebbe. Ghy en sult geen ander Goden voor my hebben.

Dat tweede Ghebode.

Ghy en sult dy gheen Beeldenisse, noch ergkens cene ghelyckenisse maken, noch des dat bouen in den Hemel, noch des, dat onder op Aerden, ofte des, dat int water onder der Aerden is, ghy en sultse niet aenbiden, noch haer dienen. Want ick de Heere dyn God, ben een sterck vuerich God, die de boosheyte der Vadersen thyns soeckt aen den kinderen, tot int derde ende vierde gheslachte der ghenen die my haten: Ende doe bermhericheyt aen veel duyssenden die my lief hebben, ende myne gheboden houden.

Dat

Dat derde Ghebodt.

Ghy en sult den Name des Heeren dyns Gods niet misbruycken: Want de Heere en sal dien niet onghestraft laten, die synen Name misbruyckt.

Dat vierde Ghebodt.

Gedenckt des Sabbath daechs, dat ghy dien heylicht. Ses daghen sult ghy arbeiden, en alle dyne wercken doen: Maer op den seuenden dach, is de Sabbath des HEEREN dyns Gods, so en suldy gheenen arbeyt doen, noch v sone, noch v dochter, noch dyn knecht, noch dyne masget, noch dyn Bee, noch de Breemdelinck die in dynner Poortē is. Wāt in ses dagen heeft de Heere Hemel ende Aerde ghemaect, ende de Zee, ende al wat daer in is, ende ruste op den seuenden dach. Daerom segende de Heere den Sabbath dach, ende de heylichden.

Dat vijfde ghebodt.

Ghy sult v vader ende v moeder
 Eeren,

De thien Gheboden.
eeren, op dat ghy langhe leuet in hee
Landt, dat v de Heere uwe God ge
uen sal.

Dat sesste Ghebodt.

Ghy en sult niet doode slaen.

Dat sevende Ghebodt.

Ghy en sult geen ouerspel doen.

Dat achtste Ghebodt.

Ghy en sult niet stelen.

Dat neghende Ghebodt.

Ghy en sult gheen valsche ghes
eynghenisse spreken teghen dynen
Naesten.

Dat thende Ghebodt.

En laet v niet lusten dyns Naes
sten huys. En laet dy niet ghelusten
dynes Naesten vrouwe, noch synes
knechtes, noch syner Maecht, noch
synes Ossen, noch synes Ezels, noch
alles dat dyn Naeste heeft.

Waghe.

Hoe wordē dese Geboden gedept?

Antwoorde.

a Exodt. 24.
Deut. 4. c. 10

b Mat. 22.

In twee Tafelen: Der welcher de
eerste in vier Gheboden leert / hoe wy
ons teghen God sullen houden. De an
derde in ses Gheboden / wat wy onsen
Naesten schuldich sijn b.

De thien gheboden.

Fol. 26.

Wraghe.

Wat eyscht de Heere int eerste ghebodt?

1 Cor. 6.
ende 10
d Leuit. 19
Deut. 18

Antwoorde.

Dat ick by verlies myner zielen wel-
uaert ende salicheyt / alle Afgoderie /
Toouerie / byghelouinge / segeninge /
aenroepinghe der Heplighen / ofte an-
dere Creatueren / mynden en schuwen
sal. Ende den eenigē waren God recht
bekennen / hem alleen betrouwen /
in aller ootmoedicheyt / en lijdt saem-
heyt / vā hem alleen alle goet verwacht-
ten / en hem van gantscher herten lief-
hebben / vreesen / en eeren. Also dat
ick eer alle Creatueren ouergaue / dan
int alderminste tegen synē wille doe.

e Matth. 4.
Apoc. 19.
ende 22
d / s Joān. 17
g Jerem. 17
h 1. Petri 5
i Heb. 10
Coloss. 1.
Rom. 5.
1. Cor. 10
Philip. 2
h psal. 104
Esaie 45
Jacobi 1
Deut. 6
Mar. 22.
g Deut. 6
psalm. 118

Wraghe.

Wat is Afgoderie?

Prouerb. 1.
ende 9

Antwoorde.

In de plaetse des eenighen waren
Gods / die hem in zijn Woordt heeft ge-
openbaert / ofte benenen den seluen
wat anders dichten / versieren / oft heb-
ben / daer op de Mensche zijn betrou-
wen sett.

Matth. 10
b Matth. 4
Deut. 10.
c Matth. 5.
ende 10
Actum 5
g Ephes. 5.
1. psal. 16
Philip. 3
Galat 4
Ephes. 2

Wraghe.

Wat wil God int anderde Gebodt?

1. Joān 2
2. Joān.
Joān. 5.

Antwoorde.

Dat wy God in geender manieren
voorbeelde ofte voor Schilderen / noch
op eenighe andere wijze / dan hy in zijn

e Deut. 4
Esaie 40
Roman. 8.
actum 17

De thien Gheboden.

71. Sam. 15
Deut. 12.
Gatchet 15

woordt beuolen heeft/ vereeren sullē.
Braghe.

En salmen dan gantsch gheen ghe-
beeldnisse maken?

Antwoorde.

God en kan/ noch en sal op gheene
manieren afgebeeldet worden: Maer
de Creatueren/ ofse al moghen af ghe-
beeldet worden/ so verbiedt dan noch-
tans God der seluen gebeeltenissen te
maken/ ende te hebben/ om datmen-
se wil vereeren/ ofte hem daer mede
dienen^a.

^a Exodi 23
ende 34.
Numer. 33
Deuc. 7. ende
12. ende 16
2. Regum 18

Braghe.

Moghen dan de Seelden/ niet als
der Leerken Soecken/ in de Kercken
gheleden worden?

Antwoorde.

Neen: Want wy en sullen niet wij-
fer zyn dā God/ welke syne Christen-
heyt niet door stomme Afgodē^b/ maer
door de leuendighe Predicacie zyns
woordts/ wil onderwesen ofte gheleert
hebben^c.

^b Jeremie 10
Habacuc 2

^c 2. Petri 1
2. Timoth. 2

Braghe.

Wat wil dat derde ghebodt?

Antwoorde.

^d Leuit. 24.
^e Leuit. 19
^f Warheit 5
Jacobi 5

Dat wy niet met vloerken^d/ oft met
valschen Eedt^e: noch oock met onnoo-
dighen sweerē^f/ den Name Gods niet
lasteren ofte misbruycken/ noch ons
met onse stilswygent ende toefien sulc-
609

ker schrickelicker sonden deelachtich
 maken: En in summa/ dat wy den heyligen
 Namen Gods anders niet/dā met
 vreesen ende eerbiedinge gebruyckē a/ a Esaiē 45
 op dat hy van ons recht bekent b / aen: b Mat. 10.
 gheroepen c/ ende in allen onsen woor: c 1. Tim. 2.
 den ende wercken d ghepresen worde. d Rom. 2.
 1. Tim. 6
 Coloss. 3

Vraghe.

Is dan sweeren ende vloecken/
 Gods Name lasteren / also een sware
 sonde/dat God oock ouer de gene toornet/
 die/ so veel aē haer is/de selue niet
 en helpen weeren ende verbieden?

Antwoorde.

Ja gewislicken e: Want geene son: e Leuit. 5
 de grooter en is / noch God swaerder
 vertoornet/dā lasteringe zyns Naems.
 Daerom hyse oock met den doot te
 straffen beuolen heeft f. f Leuit. 24.

Vraghe.

Machmen dan oock Gods salich by
 den Name Gods eenen Eedt sweeren?

Antwoorde.

Ja: wanneer het de Ouericheyt van
 haren Onderdanen / ofte sus oock de
 noot wtepscht / om trouwicheyt ende
 waerheyt/tot Gods eere en des Naestē
 weluaert daer door te onderhouden en
 te voorderen. Want sulckē Eedtswee:
 ren is in Gods Woordt beuestricht a/ a Deut. 6.
 ende daerom oock van den Heplighen ende 10
 int Oude ende Nieuwe Testament/ Esaiē 45
 Hebr. 6

De thien Gheboden.

8 Genesis 21. recht ghebruycckt gheworden ^b.
ende 31.

Esate 9

2 Sam. 24

2. Samuel. 3

1. Regum. 1

Roman. 6.

2. Cor. 1.

Vraghe.

Wach men oock by den Heylighen
ofte andere Creatuerē Eedtsweeren?

Antwoorde.

Keent: Want een rechten Eedt is
een aenroepinghe Gods/ dat hy als de
eenighe herten kenneer / der waerheyt
ghetuyghenisse wille gheuen/ende my
straffen/so ick valsch sweere ^c / welke
eere dan gheenen Creatueren toe en
koemt ^d.

8 2. Cor. 1.

8 Matthei 5
Jacobi 5

Vraghe.

Wat wil God in dat vierde gebodt?

Antwoorde.

God wil ten eersten/dat dat Predic-
ampt ende Scholen onderhoude wor-
den ^e / ende dat ick sonderlinge op den
Oyverbach tot der Ghemeynten Gods
vljchtich komen sal ^a / om dat Woorde
Gods te leerē ^b / de heylige Sacramen-
ten te ghebruyccken ^c / den Heere opent-
lick aen te roeyen ^d / ende de Christelic-
ke aelmisse te gheuen ^e. Ten anderen/
dat ick alle de dagen mijns leuens van
mynē boosen wercken vyerē / den Hee-
re door synen Geest in my wercken la-
te/ende also den ewigen Sabbath in
desen leuen aenuanghe ofte beghinne ^f.

8 Titte

2. Tim. 3

4. ende 5

8. Cor. 9.

2. Tim. 2.

ende 3

8 psalm. 49

ende 68

Actum. 3.

8 1. Cor. 14

8 1. Cor. 11.

8 1. Tim. 2.

8 1. Cor. 14.

8 1. Cor. 10.

8 Esate 66

Vraghe.

Wat wil God int vijfde Ghebodt?

Antwoorde.

Wat ick mynen Vader ende Moeder/ende allen die mijn Ouersten ghestelt zijn/alle eere/ liefde/ ende trouwe bewijzen/ ende my aller goeder leere ende straffe/ met behoorlicker gehoorsaemheyt onderworpen s/ ende oock g

Eph. 5.
ende 6.
Coloss. 3.
Diu. 1. 4.
15. ende 20.
Exod. 21.
Rom. 13.

Brage.

Wat wil God in dat sesste ghebodt?

Antwoorde.

Dat ick mynen Naesten / noch met ghedachten/noch met woorden oft gelate/veel weynigher metter daet/ door my seluen/oste anderen / lasteren / haten/beschadighen/oste dooden a: maer alle wraeckghiericheyt af legghen b/ oock my seluen niet schuldich maken/oste moerwillich in perijckel begeuen en sal c: Daerom oock de Ouericheyt/ om den doodtslach te weeren / het Smeerdts draecht d.

b Diu. 1. 23.
Genesis 9
1. Petri 2
i Eph. 6.
Coloss. 3.
Roman. 13.
Matt. 22.

a Matthei. 5.
ende 26
Genesis 9
b Eph. 4.
Rom. 12.
Mat. 5. est 18
c Rom. 13.
Coloss. 2.
Sprach. 3.
Matthei 4.
d Genesis 9.
Exod. 21.
Matthei 26
Roman. 13

Brage.

Dit Ghebodt spreekt doch alleen van dooden?

Antwoorde.

Tis waer: Maer God wil ons door verbiedinge des doodtslachs leerē/ dat hy de wortel des doodtslachs (als nydt e/ haet f/ Toorns/ Wraeckghiericheydt) haet/ ende dat sulcks alles voor hem

e Roman. 12.
f 1. Joan. 2.
g Jacob. 2.
Galat. 5.

De thien Gheboden.

h 1. Joan. 3. eenen heymelicken doodtslach **z p b.**

Wraghe.

Maer ist dan daer mede ghenoech/
dat wy onsen Naesten/als nu gheseyt
is/niet en dooden?

Antwoorde.

Neent: Want dewijle God / niydt/
haet/ende toorne verdoemt: so wil hy
van ons hebbē/dat wy onsen Naesten
lief hebben als ons seluen ^a/tegen hem
lijdt/saēheyt/wrede/saechtmoedicheyt ^b/
bermherticheyt ^c/ende vriendelicheyt
bewysen ^d/sine schade/so veel ons mo
ghelick is/af wenden ^e/ende oock onse
vpanden goet doen ^f.

Wraghe.

Wat wil dat seuende Ghebodt?

Antwoorde.

Dat alle onkuyfheyt van God ver
maledygt **z p s**/ende dat wy daerom de
selue van herten vpandt **z j n h** / ende
kuyfch ende tuchtich leuen sullen ¹/het
z p in den heplighen Echten staet ofte
Huwelick/ofte buyten den seluen ^h.

Wraghe.

Verbiedt God in dit Ghebodt niet
meer dan Querspel / ende diergelijcke
schanden?

Antwoorde.

Dewijle beyde onse lichame en ziele
een Tempel des heyligē Geests **z j n**/so
wil hy/dat wyse beyde reyn en heyligh
bewaren.

a Matthei. 7.
ende 22

b Ephef. 4

Galat. 6

Matthei 5

Rom. 12

c Matthei 5

Luce 6

d Rom. 12

e Erod. 12

f Matthei 5

Rom. 12

g Dent 18

h Jude 1

11. Theff. 4

h Heb 12

1. Cor. 7

bewaren. Daeromme verbiedt hy alle onkuyssche wercken/ gebeerden/ woor den ^a/ghedachten/lust ^b/ ende wat den mensche daer toe trecken oft verwecken mach ^c.

^a Ephes. 5.

¹ Cor. 6.

^b Matth. 5.

^c Ephes. 5.

¹ Cor. 15.

Vraghe.

Wat verbiedt God int achtste ghebodt?

Antwoorde.

Hy en verbiedt niet alleen de dieverie ^d en roouerie ^e/ welke de Querey ^d 1. Cor. 6. heyt straft: maer God noemt oock dieverie ^e 1. Cor. 5. / alle boose stucken en aenlagen/ daermede wy onses Naesten goet gedennen aen ons te brenghen / het zy met geweld / oft een schyn des rechts ^f; ^f Luce 2. als onrecht ghewicht ^g/ Ellen/ mate ^h/ ¹ Thess 4. ware/munte/woecker ⁱ/ oft door eenich ^g Dio. II. en 16. middel dat van God verbodē is. Daer ^h Ezech 4. 5. beneuen oock alle ghiericheyt ^k/ ende ⁱ Psalm. 15. onnutte verquistinge/ oft toebrenghinghe ^l Luce 6. ^k 1. Cor. 6. ^l Psouerb. 5.

Vraghe.

Wat ghebiedt dy dan God in dit ghebodt?

Antwoorde.

Dat ick mijns Naesten nutticheyt/ waer ick kan en mach / voordelick zy teghen hem also handele/ als ick wilde datmen met my handelde ^a; ende trouwelick arbeypde/ op dat ick den behoeftighen in syner noodt helpen mach ^b.

^a Matth. 7.

^b Ephes. 4.

De thien Gheboden.

Wraghe.

Wat wil dat neghende Ghebodt?

Antwoorde.

Dat ick tegen niemantd valsche ge-
e p. 19. eff 27
d psalm. 15.
e Rom. 1.
f math. 7.
Luce 6.
g Ioan. 8.
h p. 12. eff 13
i 1. Cor. 13.
k Eph. 4.
l 1. Petr. 4.
rupghenisse en gheue / niemantd spne-
woorden verkeere / gheen achterklap-
per en lasteraer en zp. Niemandt on-
uerhoort / ende lichtelick verdoemē en
helve. Maer allerley liegen en bedrie-
gen / als eygen wercken des dupuels g/
by swarē Gods toorne te vermijden h:
In Gherichts ende allen anderen han-
delinghen / de waerheyt lief hebbe / op-
recht segghe ende bekenne i: oock my-
nes Naesten eere ende vromicheyt / na
mijn vermenghen helpe en vordere h.

Wraghe.

Wat wil dat thiende Ghebodt?

Antwoorde.

Dat oock de alderkleynste lust ofte
ghedachten / erghens teghen een Ghe-
bodt Gods / in ons herte nemmermeer
en komen: maer dat wy altoos van
gantcher hertē alle sonde vrant zyn /
ende lust tot alle gerechticheyt hebben
sullen.

8 Rom. 7.

Wraghe.

Maer konnen de ghene / die tot
God bekeert zyn / sulcke gheboden vol-
komelick houden?

Antwoorde.

Neenz

Keen: maer oock de Alderheyllichste hebben / so langhe sy in dit leuen zyn / alleen een kleynē aenuanck oft beghin deses ghehoorsaemhepts ^b: doch also dat sy met ernstlicken opsate niet alleē na sommighen / maer na allen Gheboden Gods beghinnen te leuen ^c.

b 1. Joan. 1.
Rom. 7.
Ecclē. 7.

c Rom. 7.
Jacob. 2.

Braghe.

Maer om laet ons dan God also scherp de thien Geboden prediken / dewyle sy in dit leuen niemandt houden en kan?

Antwoorde.

Ten eersten / op dat wy onse gantsche leuen lanck / onse sondelicke aerdt hoe langher hoe meer bekennē ^d / en so veel des te begheerlicker vergheuinge der sonden / en gherechtricheyt in Christo soecken ^a. Paer na / dat wy sonder ophouden ons beuyltighē / en God bidden om de genade des heyligē Geests / dat wy hoe langher hoe meer / tot dat Euenbecldt Gods vernieuwet wordē / tot dat wy dat Berck der volkomenheyt na dit leuen verkrigghen ^e.

d 1. Joan. 1.
Psalm. 32.

a Rom. 7.

e 1. Coz. 9.
Philipp. 3.

Van dat Ghebede.

Braghe.

Maerom is den Christenen dat Gebedt noodich?

Antwoorde.

Daer

Van dat Ghebedt.

Daerom dat het dat voorneemste
stück der danchaerheyt is/welcke God
ons eyschet^c. Ende dat God spne ghe-
nade ende heylighen Gheest allen den
ghenen wil gheuen/die hem met herte-
licken suchten/sonder ophouden/ daer-
om bidden / ende hem daer voor dan-
cken^d.

^e Psalm. 50.

^d Matth. 7.

Luce 11.

Matth. 13.

Draghe.

Wat behoort tot een alsulcken Ghe-
bedt/dat God behaecht/ende van hem
verhoort wort?

Antwoorde.

Ten eersten/dat wy alleen den eent-
ghen waren God / die hem ons in zyn
woordt heeft gheopenbaert^a/ om alle/
dat hy ons te bidden beuolen heeft^b /
van herten aenroepen^c. Ten anderen/
dat wy onsen noodt ende elende/ rechte
grondtlick bekennen^d / om ons voor
dat Menghesichte spner Maiestept te
verootmoedigen^e. Ten derde/dat wy
desen vasten gront hebben^f/ dat hy on-
se Ghebedt / niet aenstende dat wy het
onmeerdich zyn/nochtrans om des Hee-
ren Christi wille/ ghewislicken wil ver-
hooren^g/ als hy ons in zyn woordt be-
loeft heeft^h.

^a Joann. 4.

^b Rom. 8.

^c Joann. 5.

^d Joann. 4.

^e 2. Paral. 20.

^f Psalm. 2. en
14.

Esaië 66.

^g Rom. 10.

Jacob. 1.

^g Joann. 14.

Daniel. 9.

^h Matth. 7.

Psalm. 143.

Draghe.

Wat heeft ons God beuolen van
hem te bidden?

Antwoorde.

Alle gheestlicke ende lichamellicke
 noodtruft¹/welcke de Heere Christus i Jacob. 1.
 begrepen heeft in dat Ghebede/ dat hy ^{Matth. 6.}
 ons seluest gheleert heeft.

Waghe.

Hoe luydt dat selue?

Antwoorde.

Onse Vader a, die du bist in de ^{a Matth. 6.}
 hemelen. ^{Luce 11.}

Gheheylicht worde dyn Name.

Dyn Rycke come.

Dyn wille gheschiede, op Aerden
 als in den Hemel.

Onse dagelicke broode geest ons
 hunden.

Ende vergheest ons onse schulde,
 als wy doek vergheuen onsen schul
 denaren.

En leydt ons niet in versoekinghe.

Maer verlost ons vā den boosen.

Want dyn is dat Rycke, ende de
 fracht, ende de heerlickheyt in ewige
 heyt, Amen.

Waghe.

Wacrom heeft ons Christus beuo
 len/ God also aen te spreken;

Onse Vaders

Ant

Van dat Ghebede.

Antwoorde.

Dat hy voort strax int beghin onses Gebedts/ in ons verwecke de kintlike vreesse ende toenersicht / ofte betrouwen teghen God/ welke de gront onses Ghebedts zyn sal: Te weten/ dat God/ onse Vader doot Christum ghe worden zyn ende wil ons veel wepniger wepgheren waerom wy hem inden gelooue bidden / dan onse Vaderen onszertsche dinghen wepgheren ^a.

^a Matth. 7.
Luce 11.

Wraghe.

Waer om wordt daer by ghedaen:
Die du bist in de hemelen?

Antwoorde.

Op dat wy van de hemelsche Maesteyt Gods/ niet aertsch en ghedencken ^b/ ende van syne Almachticheyt alle noodtruyst des lichaems en der zielen verwachten ^c.

^b Jerem. 23.
Act. 17.

^c Rom. 10.

Wraghe.

Wat is de eerste Bede?

Antwoorde.

Gheheylight worde dyn Name.

Dat is / gheeft ons eerst dat wy dy recht bekennen ^a/ ende dy in allen dynen wercken (in welke schynen dyne almachticheyt / wijsheyt / goedicheyt / gherechticheyt / barmherticheyt / ende waerheyt) heylighen/ beroemen/ ende
py:

^a Joann. 17.
Matth. 16.
Jacobi 1.
Psaln. 119.

prijzen ^b. Daerna oock / dat wy onse
gantsche leuen / ghebachten / woorden
ende wercken / daer henen richten ofte
stellen / dat dyn Name om onsent wil-
le niet ghelastert / maer vereert ende
ghepriesen worde ^c.

^b psalm. 119.
Rom. 11.

^c psalm. 71. 68
115.

Brughe.

Wat is de anderde Sede?

Antwoorde.

Toekome dyn Rycke.

Dat is / begeert ons also door dyn
woordt ende Geest / dat wy ons by hoe
langhet hoe meer onderworpen ^d : on-
derhoudt ende vermeerdt dyn Kercke ^e /
ende verstoort de wercken des Dup-
uels / ende alle gheweldt dat hem tegen
dy verheft / ende alle boose raedtslagen
die tegen dyn heplige woordt bedacht
worden ^f / tot dat de volkomenheyt dy-
nes Ryckes hier toekome ^g / daerin ghy
sult alles in allen zyn ^a.

^d Matth. 6.
psalm. 119. 68
147.
^e psalm. 51. 68
122.

^f 1. Joan. 7.
Roman 16.
^g Apocal. 22.
Rom. 8.
1. Cor. 15.

Brughe.

Wat is de derde Sede?

Antwoorde.

**Dynen wille gheschiede op Aers
den, als inden Hemel.**

Dat is / verleet / oft geeft / dat wy en
alle menschen / ons eyghen wille afleg-
gen ^b / en dynē godē wille alleē / sonder

^b Mat. 16.
Tut 2.

Van dat Ghebede.

e Luc. 22. alle reghenspreken gehoorsaem zyn /
dat also een peggelick zyn Ampt ende
d 1. Cor. 7. Beroupinghe so ghewillich ende ghe-
s psalm. 103. trouwelick wtrichte d/ ghelyck de En-
ghelen inden hemel e.

Wraghe.

Wat is de vierde Bede?

Antwoorde.

Gheeft ons hyden ons daghelics
ke broodt.

f psalm. 104. Dat is/wilt ons doch met alle licha-
ende 145. melicke noodt rust versorgen f/ op dat
g Matth. 6. wy daer door bekennen/dat ghy de ee-
g Act. 14. ende nighe oorspronck alles goedts zyt g/ en
17. dat sonder dynen segghen / noch onse
a 1. Cor. 15. sorghe ende arbeydt/ noch dyne gauen
Deut. 8. ons en ghedijen a: ende wy daeromme
psalm. 37. onse betrouwen van alle Creatueren
b psal. 55. en af trecken/ende alleen op dy setten b.
62.

Wraghe.

Wat is de vyfste Bede?

Antwoorde.

Bergheeft ons onse schulde / als
oock wy vergheuen onsen schuldes
naren.

Dat is/wilt doch ons arme sondaers
alle onse misdaet/ oock dat boose / dat
ons noch altoos aenhanght / om des
bloedts Christi willen niet toerekenē e:
g helyck oock wy des ghetuyghemisse
d 1. Joan. 2. dyner

dyner ghenaden in ons beuinden / dat
onse gantsche voornemen is / onsen
Raesten van herten te vergheten o.

d Matth. 6.

Wraghe.

Wat is de seste Sede?

Antwoorde.

Ende leydt ons niet in versoeckin
ge: maer verlost ons vā den boosen.

Dat is / dewyle wy wt ons seluē so
swack zyn / dat wy niet een ooghenblic
bestaen en konnen o / ende daerbeneuē

a Joann. 15.
psalm. 103.

onse afghesepde oopenbare vbandt / de

Dupuel b / de werelt c / ende onse eygen

b 1. Petri 5.
Ephes. 6.

vleesch d / niet af en laten ons aen te

c Joann. 15.
d Rom. 7.

vechten: so wilt ons doch onderhoudē /

Galat. 5.

eñ sterckē door de kracht dīns hepligē

Gheests / op dat wy haer meugen sterck-

ken tegenstandt doen / eñ in dese geest-

e Matth. 26.
Marc. 13.

licken strijdt niet onder en ligghen e /

tot dat wy eyndelick / de victorie oft o-

f 1 The. 3. ch 5.

uerwinninge volkomelic behouden s.

Wraghe.

Hoe beslypt ghy dit Ghebede?

Antwoorde.

Wāt dyn is dat Rycke, de kracht,
ende de heerlichheit in eewichent.

Dat is / sulkes alles biddē wy daer-

om van dy / om dat du / als onse Ma-

ninck / ende aller dīngen machrich / ons

alle goedt genē wilt / eñ kanst s / eñ dat

Rom. 10

Ⓢ

daer 1. Petri 2.

h Joann. 14.
Psalm. 115.

Summa des
daer door niet wy / maer d'ijn heylighe
Name eewich sal ghepresen worden h.
Waghe.

Wat beduyt dat woordekē / Amen?

Antwoorde.

Amen heet / dat sal warachtich en-
be ghewis zyn: Want mijn Ghebedt
veel gewisser van God verhoort is / dā
ick in mijn herte gheuoele / dat ick sulcx
van hem begheere a.

h 2. Cor. 1.
2. Tim. 2.

Aenteeckeninghe

der voorneemsten Teyten / ges-
lyc die ordentlick in den voor-
gaenden Cathechismo
verklaert zyn.

I.

Summa des Godlickē Wets, daer
wt wy onse sonden ende ellende
bekennen.

Matth. 22.

Ghy sult lief hebben God dynen
Heere / van gantscher herten / van
gantscher zielen / van gantschen ghes-
moede / ende allen frachtē: Dit is dat
voorneemste ende dat grootste Ges-
bodt. Dat ander is desen ghelyck:
Ghy sult uwen Naesten lief hebben,
als v sellen.

In dese twee Gheboden, hanghet
de ganische Wet/ ende de Propheeten.

Bermaledyt zy een yeghelick/ die Dius. 27.
niet en blyft in allen dat gheschreuen
staet in dat Boeck des Wets/ dat hy
het doe.

II.

De Artyckelen on-

ses Christelicken Gheloofs:

Eft/

Summa des Euangeliumms:

Daer wt wy leeren onse

Verlossinghe.

Ick ghelooue in God Vader, den
Almachtighen, Schepper des He-
mels, ende der Aerden.

Ende in Jesum Christum, synen
eenghebornen Sone onsen Heere,
Die ontfangen is van den heyligen
Geest, geboren wt Maria de Jongs-
frouwe. Gheleden onder Poncio Pi-
lato, ghecruust, ghestoruen, ende be-
grauen, nederghedaelt ter Hellen,

E ij aen

Insettinghe der

aen den derden dach weder opghes-
staen van den dooden / opgheuaeren
ten Hemel, sittet ter Rechter hande
Gods des almachtighen Vaders.
Van daer hy komē sal, te richten de
leuendighen ende de dooden.

Ik gelooue in den heyligē Geest,
Eene heylighe alghemeyne Christes-
licke Kercke. De ghemeynschap der
Heylighen. Verghewinghe der son-
den. Verrysenisse des vleeschs. En-
de dat eewich leuen.

Insettinge der hey-

lighen Sacramenten: Door
welcke de heylighe Gheest
ons dese Verlossinge
verseggelt ende
versekert.

Insettinghe des heylighen Doops.

Matth. 28.
Marc. 16.

Ghet henen / en leeret alle Volke-
fen: en dooptse inden Name des
Vaders / ende des Soons / ende des
heylig

heyligen Geests: Wie daer geloofst,
ende ghedoopt wordt / die sal salich
worden: Maer wie niet en gheloofst,
die sal verdoemt worden.

Insettinghe des heylighen Auent:
maels Christi.

O Nse Heere Jesus, in die nache
doë hy verradē wert, nam hy dat
Broode, danckede / ende brack het/
ende sprack: Neemt, eet, dat is myn
Lys, dat voor v gebrokē wort: Sulckes
doet tot myner ghedachtenisse.

Desgelyckē nam hy ooc dē Beker,
na den Auentmael / en sprack: Dese
Beker is dat Nieuwe Testament in
mynen Bloede: Sulckes doet, so
dickmael als ghy dit doet / tot myner
ghedachtenisse: Want so dickmael
ghy van desen Broode eet / en van
desen Beker drinckt, so sult ghy des
Heeren doodi verkondigen / tot dat
hy koemt.

Ende de H. Paulus / inden Eersten
totten Corinthen in 1. Capittel / sepe
also:

De Wet,

De Beker der Dancksegginghe,
daer mede wy dancksegghen, is die
niet de Ghemeynschap des bloedts
Christi? Dat Broot dat wy breken,
is dat niet de Ghemeynschap des
Lichaems Christi? Want een broot
is het, also syn wy vele, een Lichaem,
dewyle wy alle eens Broodts deels
achtich syn.

III.

De VVet, ofte de

thien Gheboden Gods:

Wt welken wy leerē / hoe wy God
voor sulcken weldaet / sullen in onsen
gantschen leuen danckbaer zyn.

God spreekt alle dese woor-
den:

Dat eerste Ghebodt.

Ik ben de Heere dyn God, die
ick dy wt Egypten Landt / wt den
Diensthuysse gheuoert hebbe. Ghy
en sult geen ander Goden voor my
hebben.

Dat

Dat tweede Ghebodt.

Ghy en sult dy gheen Beeldnisse
 se, noch erghens eene ghelyckenisse
 maken, noch des dat bouen in den
 Hemel, noch des, dat onder op Aers
 den, ofte des, dat int waler onder der
 Aerden is, ghy en sultse niet aenbids
 den, noch haer dienen. Want ick de
 Heere dyn God, ben een sterck yues
 rich God, die de boosheit der Bas
 deren thyns soeckt aen den finderen,
 tot int derde ende vierde gheslachte
 der ghenen die my haten: Ende doe
 barmherticheyt aen veel duysenden
 die my lief hebben, ende myne ghes
 boden houden.

Dat derde Ghebodt.

Ghy en sult den Name des Hee
 ren dyns Gods niet misbruycken:
 Want de Heere en sal dien niet on
 ghestraft laten, die synen Name mis
 bruyckt.

Dat vierde Ghebodt.

Gedenckt des Sabbath daechs,
 dat ghy dien heyligh. Ses daghen
 Eijf sult

De thien Gheboden.

sult ghy arbeiden, en alle dyne wercken doen: Maer op den seuenden dach, is de Sabbath des H. E. Eren dyns Gods, so en suldy gheen en arbeiden doen, noch v sone, noch v dochter, noch dyn knecht, noch dyne maget, noch dyn Vee, noch de Vreemde delinck die in dyner Poortē is. Wāē in ses dagen heest de Heere Hemel ende Aerde ghemaect, ende de Zee, ende al wat daer in is, ende ruste op den seuenden dach. Daerem segens de de Heere den Sabbath dach, ende heylighden.

Dat vijfde ghebodt.

Ghy sult v vader ende v moeder eeren, op dat ghy langhe leuet in het Landt / dat v de Heere uwe God gheeft.

Dat sefte Ghebodt.

Ghy en sult niet doodi slaen.

Dat seuende Ghebodt.

Ghy en sult geen Querspel doen.

Dat achtste Ghebodt.

Ghy en sult niet stelen.

Dat neghende Ghebodt

Ghy

Ghy en sult gheen valsche ghesuyghenisse spreken teghen dynen naesten.

Dat thiende Ghebodt.

Laet dy niet lusten dyns naesten huys. Laet dy niet lusten dyns Naesten wyf, noch syns knechts, noch synner maghet, noch synes Dissen, noch synes Ezels, noch alles dat dyn naeste te heeft.

Dat Christelicke

Ghebet,

Het welcke ons Christus selue gheleert heeft, om onse danckbaerhent wils, sonder daer mede teghen God te bewisen, ende allen noodtdruft des lichaems ende der ziele, van hem te verkrighen.

Onse Vader, die du bist in de hemelen.

Ghehenlicht worde dyn Name.

Dyn Rycke come.

Dyn wille gheschiede, op Aerden

E v

als

Dat Christelicke Ghebee.
als in den Hemel.

Onse dagelicke broodt geeft ons
huyden.

Ende vergeeft ons onse schulden,
als wy oock vergheuen onsen schul-
denaren.

En leydt ons niet in versoekingē.

Maer verlost ons vā den quaden.

Want dyn is dat Rycke, ende de
Fracht, ende de heerlichheyt in ewig-
heyt, Amen.

Aen den Christe- licken Leser.

Wat in de eerste Duyl was ver-
sien, als voornamelick Folio 55. dat
is nu wt beuel Thur Vorstlicker Ge-
naden, hier by ghedaen gheworden.

Christlicke gebeden,

diemen in de Hupsen,
ende inder Kercken ge
bruycken mach.

Matthei 26.

Waeckt ende bidt, dat ghy niet in
aemuechtinghe en valt.

1. Timoth. 2.

Ick wil dat de Mannen bidden aen
allen plaetsen, ende opheffen
heylighe handen, sonder
toorn ende twijuel.

Coloss. 4.

Houdt aen int ghebedt, ende waeckt in
dat selue met Danssegghinghe.

Eerst ghedruckt in de Cheurvorste-
liche Stadt Heydelberch, door
Joannem Mayer.

Ende nu ouerghesett zijnde in de
Nederlandsche sprake, ghe-
druckt int selue Jaer/

Anno 1563.

Huyſghebeden.
Huyſghebeden,
voor de Chriſtelicke huyſe
vaders, ende haer
huyſgheſinne.

Morghen Ghebede.

Heliefden inden Hee
re Iesu Chriſto / laet
ons voor dat aenghe-
ſicht Gods neder kintel-
len / ende hem wt gron-
de onſes hertē alſo aen-
roepen:

BErnhertighe ewighe God en-
de Vader / wy dancken dy / dat ghy
ons deſen Nacht ſo ghenadichlick be-
hoedt / ende tot den huydighen Dach
hebt laten ouerleuen: Ende bidden dy /
dat ghy ons doch oock wilt deſen dach
behoeden / ende dyne genade bewyſen /
dat wy deſen gantschen dach in dynen
dienſte toebrenghen: Wiſo dat wy niet
en gedencken / ſpreken / noch doen / dan
alleen daer mede wy dynen Vaderlic-
ken wille ghehoorſaem zyn / ende dy
welbehagen / op dat alle onſe wercken /
ter eeren dynes heylighen Naems / en
tot

tot opbouwinghe onses Raestens ghe-
doen. Ende ghelijck ghy nu seer won-
derlick dijn Sonne op de Aerdtbodens
schönen laet, om onse Lichamen te ver-
lichten: Also wilt doch oock door de
klaerheyt dijns heyligen Gheests, ons
se verstant ende herten verlichten, op
dat wy geleydt worden op den rechten
Wech dynet gherechticheyt: Also dat
wy in allen dinghen, daer toe wy ons
begheuen sullen, dit bysondere en-
de voorneemste opset hebben, dat wy
wandelē in dyne vreesse, dy dienen, en-
de dy eeren, ende alle onse goet ende
weluaert alleen van dynen Godlicken
seghen ende gebenedydinge verwacht-
ten: op dat wy ons niet met allen voor-
nemmen te doen, dat dy niet behagelick
en zy. Daer beneuen verleent ons oock
dyne ghenade, dat wy also arbeiden
voor dat lichaem ende tijdelicke leuen,
dat wy doch alle tijdt alderreest trach-
ten na dijn Rycke, ende na dyne Ghe-
rechticheyt: ende niet en twyuelen, dat
andere alles sal ons oock toe vallen.
Wilt ons oock bewaren aen lijf ende
ziele, ende stercken teghen alle aenuech-
tinghe des Dupuels, ende ons verlos-
sen wt alle perikelen, die in deser We-
relt ons moghen aenkommen, Bewyle
het

Suyfgheden.

het dan oock niet met allen en is / eens
mael wel begonnen te hebben / somer
niet en volhardet. So biddē wy dy / dat
ghy ons niet alleen desen dach wilt in
dijn heylighe leydinghe ende bewarin
ghe nemen / maer oock alle onse le
uen lanck / wilt dyne genade in ons da
ghelicks beueflijghen ende vermeerē /
tot dat ghy ons volbracht sult hebben
tot de volkomen vereenighinghe / met
dynen Sone Jesu Christo onsen hee
re / die daer is de warachtige Sonne on
ser zielen / schijnende dach ende nacht
sonder ophouden / ende in ewicheyt.
Gheeft oock dynen seghen / tot de Pre
dicacie dijns heylighen Euangeliums /
verstoort alle wercken des Duyuels /
sterckt alle Kercken Dienaren ende
Querichent dijns volcks / troost alle
veruolchde en bedroefde herten. Maer
op dat wy sulcke ende andere nood
drift van dy verkrighen moghen / so
wilt ons doch alle onse sonden verghe
uen / om dijns lieuen Soons Jesu Chri
sti wille / welke ons heeft beloest / dat
ghy ons alles / wat wy dy in sponen Na
me bidden / ghewislicken gheuen sult /
ende daerom ons also heeft beuolen te
bidden:

Onse Vader. *re.*

Wet

Verleent ons oock dyne ghenade /
dat wy na dynen wille moghen leuen /
welcken ghy ons in dyne Wet hebt ge
openbaert / ende in dese thien Gheboe
den begrepen.

Dat eerste.

Ik ben de Heere dyn God. &c.

Auont Ghebedt.

Gheliefden in den Heere Jhesu Christo / laet ons voor dat aenghesicht Gods neder knielen / hem tot grondt onses herten aenroepen / ende spreken:

Heerre God Hemelsche Vader,
dewijle ghy na dyne godlike wijs
heyt de Nacht gheschapen hebt / den
Mensche tot ruste; ghelückerwijs als
ghy hem den Dagh verordineert hebt
tot arbeidt: So bidden wy dy / wilt ons
dyne ghenade verleenen / dat wy also
rusten met den lichame / dat doch alle
tjdt onse herten in dyne liefde wacker
blijuen / en dat wy also alle Wereltlic
ke sorge van ons af leggen / om ons te
verquickē na noodtdruste onser swack
heyt / dat wy doch dynen nēwermeer en
verge:

Huyſghebeden.

vergetē: maer dat alle tijdt de ouerdenē-
kinge dyner goetheyt ende ghenaden/
in ſtedigher ghedachteniſſe by ons blij-
ue. Dat oock onſe Conſciencie ende ge-
moedt door ſulckē middel/hare inwen-
dighe Gheestelike ruſte hebbe / ghe-
lijck dat lichaem ontfanght ſone wter-
like ruſte. Daer beneuē dat onſe ſlaep
niet onnatick en zy tot ledicheyt onſes
vleeschs: Maer alleen tot onderhou-
dinghe onſes ſwachen natuers / op dat
wy also dies te gheſchickter zyn / om
dy te dienen.

Wilt ons doch oock bewaren onbe-
ſmet/aen lijf ende ziele / en ons behoe-
den voor alle perikel: Dat oock onſen
ſlaep tot dyner eeren ghedien mach.
Ende nademael deſen dach niet en is
voorby ghegaen ſonder menichuuldig-
he ouertredinghe (nademael wy arme
ellendige Sondaers zyn) ſo bidden wy
dy / ghelijck als alle dinghen nu verbor-
ghen zyn / door de duyſterniſſe die ghy
op Werden ſeyndt: Dat ghy oock also
wilt alle onſe ſonden begrauen / door
dyne vermherticheyt / op dat wy niet
om der ſeluer willen verſtootē en wor-
den van dijn aengheſichte.

Gheeft oock ruſte ende trooſt / al-
len krancken / bedroefden / ende aen-
gheuoogh

gheuochtenen herten / door onsen Hee-
re Iesum Christum / de welcke ons also
heeft gheleert te bidden:

Onse Vader, &c.

Ik ghelooue in God, &c.

Ghebedt voor den Eten.

Alcr ooghen wachten op dy
Heere / ende ghy gheeft hen
hare spijse tot syner tijdt: ghy
doet dyne handt op / ende versadighest
allent wat daer leeft / met welbehagen.

HEere Almachtige God, ghy die
het alle geschapen hebt / ende noch
door dyne Godlike kracht onderhout /
ende dat volck Israeël inder Woestijnē
gespijst hebt / wilt doch ons dyne arme
dienaren / dynen Godlicken seghen en-
de ghebenedijdinghe gheuen / ende heyl-
ligen dese dyne gauen / die wy van dy-
ne milde goedicheyt ontfanghen / op
dat wyse matichlick en heylighlick ghe-
bruycken / na dynen Godlicken wille:
ende door sulcke middelen dy bekenne /
een Vader en oorspronck alles goets /
en bysonder soecken / dat Gherstelicke

E

Broodt

Dyns Ghebeden.

Bloodt dijns Woordes / met welken
onse zielen gespyst worden totten ewi-
ghen leuen / dat ghy ons bereydt hebt /
door dat heylighe bloedt dijns lieuen
Soons onses Heeren Jesu Christ.

Onse Vader. 26.

Also vermaent ons onse Heere Je-
sus Christus / Luc 21. Hoedet v / dat
uwe herten niet beswaert en worden
met brassen ende suppen / ende met sor-
ghe der neeringhe / ende come de dach
des Heeren haestich ouer v / gelijck een
valstrick.

Ghebedt na den

Eten.

Also spreekt de Heere int
vijfde Boeck Moses / int 5.
Capittel: Wanneer ghy ghes-
gheten hebt / ende sadt gheworden zijt /
so sulc ghy den Heere dijne God dance-
ken / ende wacht v dat ghy des Heeren
dijns Gods niet en verghet.

Here God Hemelsche Vader.
wy danckē dy voor alle dyne wel-
baden / die wy sonder ophouden van
dyne milde handt ontfanghen / dat dy-
nen Godlicken wille is / ons te onder-
houden

houden in deſen tijdelicken leuen, ende
 ons verſorget met alle onſe nootdrift:
 Doch ſonderlinge, dat ghy ons weder:
 ghebooren hebt, tot de hope eens betes
 ren leuens, twelcke ghy ons gheopen:
 baert hebt, door dyn heylighe Euange
 lium. Wy biddē dy barmhertighe God
 ende Vader, dat ghy doch niet en wilt
 toelaten, dat onſe herten hier inghe
 wortelt zyn in deſe Werdtſche verganc
 kelicke dinghen, maer altijt henop ghe
 dencken ten Hemel, verwachtende ons
 ſen Salichmaker Ieſum Chriſtum, tot
 dat hy in de wolcken verſchynen ſal, tot
 onſe verloffinghe.

Onſe Vader, 2c.

Opentlicke belij-

dinghe der ſonden, ende ghes
 bet voor de Predicacie.

H Emlische Vader, ewighe
 ende barmhertighe God, wy
 bekennen ende belijden voor
 dyne Godlike Maieſteyt, dat wy are
 me ellendighe Sondaers zyn, onſant
 ghen ende ghebooren in alle boosheit
 ende verdorffeniſſe, geneecht tot allen
 f v boosen,

Huyfsghebeden.

doofen/omnut tot eenigen goeden dinge-
ghen: Ende dat wy met onsen sonde-
liken leuen sonder ophoude dyne heyl-
lighe gheboden ouertreden / daer door
wy dynen toorne teghen ons verwe-
ken/ende na dynen rechtueerdigen oor-
deel/op ons laden de ewighe verdoe-
menisse. Maer O Heere/ wy draghen
berouwe ende leedtweisen / dat wy dy
vertoornyt hebben/ende beklaghen ons
ende onsen laster / ende begheeren/ dat
dyne genade te hulpe kome onse ellen-
de ende iammer. Wilt dy doch daerom-
me ouer ons ontfermen / O alder goe-
dichste God ende Vader/ ende ons ver-
gheuen alle onse sonden/door dat heyl-
lighe lyden dijns lieuen Soons onses
Heere Jesu Christi: ende wilt ons hier
na verleenen de genade dijns heiligen
Gheests/die ons onse ongerechticheyt
van gantscher herten leere bekiennen/
dat wy ons seluen misghaghen / op dat
de sonde also in ons ghedoodt worde/
ende wy in een nieuwe leuen opstaen/
in welken wy rechte ware vruchten
der heylicheyt ende gherechticheyt mo-
ghen voortbringhen/ die dy om Christi
wilt en welbehaghende sijn.

Wilt ons doch oock dijn heylighe
Woord/na dynen Godliken wille te
verstaen

verſaen geuen/ op dat wy daer wt lees-
 ren/ alle onſe betrouwen op dy alleen
 te ſetten/ ende van allen Creatueren af-
 trecken. Dat oock onſe oude menſche
 met alle ſone luſten/ van dach tot dach
 meer gecruyſt worde/ ende dat wy ons
 dy opofferen tot een leuendighe offer-
 hande/ ter eeren dijns heyligē Naems/
 en opbouwinghe onſes Naemſten/ door
 onſen heere Jeſum Chriſtum/ welke
 ons alſo heeft gheleert te bidden:

Onſe Vader, ꝛc.

Ghebedt na de pre-
 dicacie, voor alle noodt ende
 veyfel der Chriſtens
 heydt.

Almachtighe barmhertighe
 God / wy bekennen by ons
 ſeluen / ende bekennen voor
 dy/ ghelijck de waerheydt is / dat wy
 niet weerdt en zijn/ de ooghen ten he-
 mel op te ſlaen / ende onſe Ghebet dy
 voor te draghen/ ſo ghy wilt onſe ver-
 dienſte ende weerdicheyt aenſien: Wāt
 onſe herte ende ghemost verklaghet
 ons/ ende onſe ſonden gheuen ghetuy-
 gheniſſe tegen ons: So weten wy oock

En dat

Huyfgebēden.

dat ghy een rechtuerdich Richter zyt /
die ghy straft de sonde der ghenen / die
dyne geboden ouertreden. Daeromme
O Heere God, wanneer wy ouerleg-
ghen ende bedencken onse gantsche le-
uen: so bewindē wy anders niet in ons /
dan ijdel verdoemenisse. Maer O Hee-
re, dewijle ghy ons wt dyne onwtspre-
kelicke barmherticheyt beuolen hebt /
dy alleen in allen noodt aen te roepē /
hebt ons oock betoest, dat ghy onse ge-
bet wilt verhooren / niet om onses ver-
dienstes willen, maer van weghen de
verdienstes onses Heerē Jesu Christi /
den welcken ghy ons tot eenen Mid-
delaar ende Voorspake hebt voorge-
stelt. So seggen wy af alle andere hul-
pe, ende hebben alle onse toelucht al-
leen tot dyne barmherticheyt.

Ten eersten, O Heere, bouen de on-
tellicke weldaden die ghy int ghemein
allen menschē op Aerden bewijst, hebt
ghy ons bysonder so vele ende groote
ghenade bewesen, dattet ons onmogē-
lich is, de selue wt te spreken, ofte ghe-
noechsaem te bedencken. Sonderlinge
heeft het dy behaecht, ons te roepen
tot de bekētenisse dyns heyligē Euan-
geliums, hebt ons verlost wt den ian-
merlichen dienst des Duyuels, daer in

wy

Wp waren/ende ons verlost van de ver
uloeckte Afgoderie des Paus/daer in
wp waren versopen ofte verdroncken/
ende hebt ons ghebracht tot dat licht
dyner Waerheyt. Ende niet des te wep
nigher/hebben wp door onse ondanclic
baerheyt/dyne weldaden vergheten/
zijn van dy afgheweken/ende onse ey
ghen begheertlichkeiten ende lusten ge
volght/hebben dy niet gheert als wp
schuldich waren. Daerom hebben wp
ghesondicht/O Heere /ende dy swaer
licken vertoont /ende so ghy met ons
wildet handelen na onse verdienstē/so
en konden wp anders niet verwachtē:
de zijn/dan den doot/ende de eeuwige
verdoemenisse. Want so wp ons wildē
ontschuldighen /so is onse eygen ghe
moet ende herte daer/twelcke ons ver
klaghet/ende onse boosheyt gheeft ge
tuyghenisse teghen ons.

Ende gherwisselicken / lieue Heere
God/wp bekennen aen de straffen/die
ons daghelicks ouerkomen / dat ghy
ons billick met dyne Roede besoecht
ende castijt. Want dewijle ghy recht
ueerdich zijt /en straft ghy niemant
sonder oorsake. Ja wp sien oock nu dy
ne handt opgeheuen om ons te straf
fen. Maer wanneer ghy ons veel har

Ghysghebeden.

Der straffet, dan ghy opt tot noch ghes-
daen hebt, ende dat wy hondert straf-
fen voor cene souden liden: Ja wan-
neer oock alle de plaghen op ons vie-
len, met welcken ghy de sonden dijs
volcks Israel hebt gheuisiteert ofte ge-
straft: So bekennen wy, dat ghy ons,
O Heere, gheen onrecht en bewijst, en
en spreken niet daer tegen, als hadden
wy het niet wel verdient. Maer doch,
O Heere, ghy zyt onse God, ende wy
zyn alleen Werde ende stof: Ghy zyt
onse Schepper, ende wy zyn de werck-
ken dyner handen: Ghy zyt onse Her-
der, ende wy zyn dyne kuddc: Ghy zyt
onse Verlosser, wy zyn dat volck dat
ghy verlost hebt: Ghy zyt onse Vader,
wy zyn dijn Erfgoet. Daerom en wilt
ons doch niet straffen in dynen grim-
mighen toorne, maer tuchticht ende
castyt ons ghenadichlick, onderhoudt
veel meer dat werck, dat ghy in ons be-
gonnen hebt, door dyne ghenade: op
dat de gantsche Werelt bekenne, dat
ghy onse God zyt, ende onse Salich-
maker. Dijn volck Israel heeft dy me-
nichmael vertoornet met sonden, ende
ghy hebt het billick ghestraft: Maer
so menichmael sy haer weder tot dy
bekeerden, hebt ghyse altydt tot ghe-
naden

naden aenghenomen: ende hoe swaer
doek hare sonden geweest zijn / so hebt
ghy doch dynen toorne ende vernale-
didinghe / die haer bereyt was / afghe-
wendt / om des Verbondts wille / dat
ghy ghemaect hadt met dynen Diena-
ren Abraham / Isaac / ende Jacob / also
dat dat Ghebedt dijns Volcks / noyt en
is van dy verstoeten gheworden.

Nu hebben wy door dyne genade /
euen dat selue Verbondt / doch veel heer-
licker ende krachtigher tusschen dy en
ons ghemaect ende opghericht / in de
handt Jesu Christi onses Verlossers:
welcks Verbondt ghy ons met synen
Bloede toegheschreuen hebt / ende met
zijn heplich lyden beuesticht. Daerom-
me / O Heere / verloochen wy ons
seluen / ende alle menschelike hope / en
hebben alle onse toevlucht tot dit salt-
ghe ghenaden Verbondt / door welckē
onse Heere Jesus Christus / daer in / dat
hy dy zijn Lichaem genmael aent Cruy-
ce tot een volkomen Offerhande voor
ons daer ouer ghegheuen / ons met dy
in eeuicheyt versoent heeft. Daerom-
me / O Heere / siet aen dat Aenghesich-
te dynes Gesalften / ende niet onse son-
den / op dat dijn toorne door syne Voor-
bede ghestilt worde / en dat dijn Aenge-
sichte

Huyfzhebeden.

ſichte ouer ons ſchiene / tot vreughde en
tot ſalicheyt. Wilt ons doch oock hier-
na voortae in dijn heplighe leydinge
ende beſchuttinghe nemen / ende ons
regeren met dynen heplighen Gheest /
die ons vernieuwe tot een beter leuen /
daer in wy dynen Naeme louen ende
priſen.

Ende hoewel wy niet weerdich zyn
den mondt op te doen / voor ons ſeluen
te bidden : Van euen wel / dewyle ghy
ons beuolē hebt te biddē voor de gant-
ſche Chriſtelike kercke en Quericheit /
ia oock voor allen menſchen : So biddē
wy dy / voor allen Kercken / ende Ker-
ken Dienaren / dat ghy doch wilt dynē
ſegen geuen tot de Predicacie des hepl-
lighen Euangeliumis / en ghetrouwe
Dienaers in dynē Gogfte ſenden : daer
en teghen wilt doch wtroepen alle val-
ſche leere / rytende woluen / en Wuerlin-
ghen / die haer eyghen eere ende profyt
ſoecken / ende niet de eere dyns hepli-
ghen Naems alleen / ende der armen
zielen weluaert ende ſalicheyt.

Wy bidden dy oock voor alle Que-
richent der wereldt : voor den Room-
ſchen Keyſer ende Koninck / oock alle
andere Koninghen / Vorſten / ende Hee-
ren / ende ſonderlinghe voor onſen ge-
ms

inadichsten Cheur ende Landts Vor:
 sten / Hertoch Frederich Saltzgraue/
 met syner Cheur Vorstelicher ghenade
 den huysvrouwe / Tongen heerschap:
 pe / Raden ende Hymptlicden: oock den
 Erfamen wïfen Raedt deser Stadt/
 gheeft haer dyne ghenade / dat so hare
 gantsche regeringhe daer henen rich:
 ten / dat de Koninck alder Koninghen /
 Iesus Christus / ouer haer ende hare
 Onderdanen regere: en dat het Künche
 des Duyuels / twelcke is dat Künche al:
 der schanden ende lasters / hoe langher
 hoe meer / door haer / als dyne Die:
 naers verstoort worde: ende wy onder
 haer een gherust ende stil leuen leyden
 meughen / in alle Godsancheyt ende
 eerbarcheyt.

Voorder bidden wy dy voor alle on:
 se medebroeders / die onder de tyrannie
 des Paus ende Turcken / veruolghin:
 ghe inden / ghy wiltse doch met dynen
 heylighen Gheest troosten / ende haer
 ghenadichlick verlossen. En laet doch
 niet toe / dat dyne Christenheyt gantsch
 verwoest worde. Laet niet toe / dat de
 ghedachtenisse dynes Ruems op Her:
 den wtgheroeyt worde: ende dat de
 Antichrist / en Turck / met anderen on:
 ghelouigen haer beroemen. tot dyner
 ver

Duyfgheden.

versmaetheyt ende lasteringhe. **M**aer so dijn Godlike wille is, dat sy niet haeren doodt dynen waerheyt ghetuygnisse gheuen, ende dynen Name prijsen, so wilt haer doch stantachticheyt verleenen tottē laetsten druppel haers bloets. **W**o biddē dy ooc voot alle, den welcken ghy droeffnisse, armoede, geuanchnisse, krankheyt, kindts noot, ende andere aenuechtinghen toe sendt: Troostse alle na dat ghy weet dat hare nootd wetschet. **S**heest dat haer dese dyne tuchtinge tot bekentnisse haerder sonden, ende tot beteringhe diene. **S**heest haer stantachticheyt ende līdtfaemheyt, vermīndere ende versaechthen hare droeffnisse, en verlostse eynelick, dat sy haer dijns goedtheys verblīden, ende dynen Name eewich prijsen. **T**en laetsten ontferme dy ouer de ghene, die noch in duyfsternisse ende dwalinghe steken, ende leydtse in dat Licht dynen waerheyt, door Iesum Christum onsen Heere.

Om dese en alle andere noot, bidden wy dy, als ons onse getrouwe heere ende Salichmaker Iesus Christus selue gheleert heeft:

Onse Vader, &c.

En

Een kortc forme

des Ghebedts, na de Pres
dicatie.

HEere Almachtinghe God, en
laet dyne heplige eere om ons
ser sonden wille niet gelastert
worden / want wy so menichuoudich
teghen dy ghesondicht hebben / daer
mede dat wy dyn heplighe woordt niet
ghehoorsaem zyn / ende niet onbeken
tenisse / ondanchbaerheyt / ende mis
mureren / dynen toorne dagelicx tegen
ons verwecken / daerom ghy ons int
mers billicken straffet. Maer O Hee
re / weest ghedachtich dynen grooter
bermherticheyt / ende ontferme dy ons
ser : gheeft ons bekentenisse ende bes
rou onser sonden / ende beteringhe ons
ses leuens. Sterck dynen Volcke / syne
Dienaers ende Querlcheden / dat sy
met ghetrouwicheyt ende stantachtic
heyt dyn woordt prediken / ende dat
wereltliche sweerd met gherechticheit
ende billichheyt voeren: Schoedt ons
voor alle valscheyt ende ontrouwe: ver
stoort alle valsche en boose raedtslage /
teghen dyn Woordt ende Kercke bes
acht.

Huyfzhebeden.

Dacht. O heere/ontrecht ons niet dy-
 nen Gheest ende Woordt/ maer geeft
 ons een warachtich Ghelooue / lyde-
 faemheyt/ en stantachticheyt: Voemt
 Dyne Kercke te hulpe / ende verlostse
 van alle ouerlast/ spot/ ende tyrannie.
 Sterct oock alle swache ende bedroef-
 de herten: ende sendt ons dynen Brie-
 ve / door Iesum Christum onsen Hee-
 ren/welcke ons dese ghewisse belofte-
 nisse ghedaen heeft: Voorwaer/ voort-
 waer segghe ick v/ wat ghy den Vader
 bidden sult in mynen Name/dat sal hy
 v gheuen: ende ons daerop also heeft
 heeten bidden:

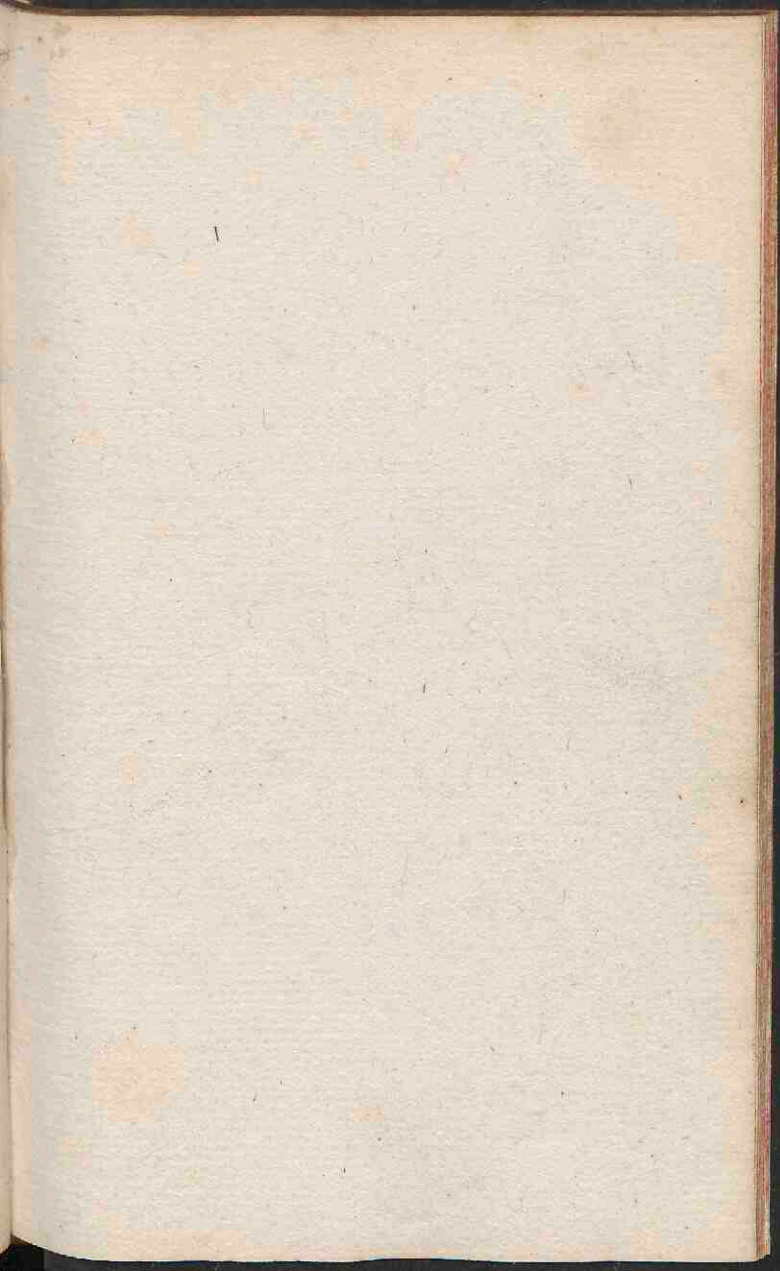
Onse Vader, 2c.

Wilt ons doch oock geue stantach-
 ticheyt/ende een dagelicks toenemē in
 het oude / ware / ende onghetwijnel-
 de Christelick Ghelooue: op dat wy
 door het selue / hoe langher hoe meer/
 Christ ende aller syner goederen deel-
 ochtich worden: Van welchen Ge-
 looue wy bekentnisse doen
 met monde ende her-
 ten/spreken:

Ic:

Ic ghelooue aen God, 2c.

FINIS.

3193

8
V. M. B. 1897
V. M. B. 1897
V. M. B. 1897

RA

E